

О. В. Ленський

Свято-Воскресенський
Кафедральний
Собор

*м. Суми
Власне видавництво
Ленського О. В.
2013 р.*

ББК 63.3 (4 Укр – 4 Сум)

Л 33

Ленський О. В.

Ця книжка є спробою зруйнувати проросійський міф про Г. Кондратьєва, підвести ризику під колоніальною історією Воскресенської церкви, і показати державотворчу сутність сучасного Свято-Воскресенського Кафедрального Собору.

Л 33 Ленський О. В. Свято-Воскресенський Кафедральний Собор – Суми: Власне видавництво Ленського О. В. 2013. - 112 с., іл.

Ленський Олександр Васильович, 2013.

Святіший Філарет, Патріарх Київський і Всієї Руси–України

Єпископ Охтирський і Сумський Мефодій

Вступ

*Да даст ему Господь по богатству
добродетели его.*

Григорий Тимошевский

Цей епіграф я взяв з журналу „Благовест” за 1881 р., № 1, с. 8 зі статті священика Григорія Тимошевського присвяченої ролі Філарета (Гумілевського). Керуючись цим висловом, я хочу показати вам діяльність Герасима Кондратьєва для українського народу і його роль у будівництві Воскресенської церкви.

На превеликий жаль, наше краєзнавство залишається спотворене російською історіографією. Хто такий осадчий, потім міський отаман і нарешті полковник Сумського козацького полку Кондратьєв? Зрадник українського народу чи патріот, що стояв на захисті українського народу і його прав. Чи був він засновником міста Суми? Коли з'явилися на теренах міста перші люди? На всі ці питання російська історіографія відповіді не дає. Всі ці питання відкидаються, а починається історія нашого краю, на російський манер, тільки після колонізації наших земель Московською державою. То ж перед тим, як досліджувати історію Воскресенської церкви, спробуємо відповісти на ці питання. Давайте відкинемо всі манівці, які нам нав'язала російська історіографія, і підемо своїм широким Ромодановським шляхом української історії.

Кожного разу, коли мені на очі потрапляє дата з черговою річницею міста, у мене виникає бажання заволати на всю силу: „Дурні, скільки ви ще будете ліпити цю міфічну дату? “

Заходжу в муніципальну галерею мистецтв, а там знову стоїть недолугий проект пам'ятника „засновникам” міста Кондратьєву і Арсеньєву. А де ж поділи третього – Івана Ржевського?

У розумінні влади, і тих хто проштовхує подібні проекти, у нас до приходу Герасима Кондратьєва, і колонізації наших земель Московською державою, не росла навіть трава.

Я вже не один рік ставив питання про невизнання подібних дат. Моїми основними опонентами були Лада Павлівна Сапухіна і Лариса Іванівна Белінська з краєзнавчого музею. Я пропонував Л. Белінській викинути всі археологічні знахідки, що знайшли на території міста, а залишити тільки ті, що знайшли після приходу сюди Герасима Кондратьєва, бо він „засновник” нашого міста.

До сучасного міста входять декілька городищ. Найбільшими з них були: південне Сумино городище і північне Липенське городище.

За логікою тих часів, коли сюди прийшов „засновник” міста Кондратьєв, то і місто мусило б називатися Кондратьєвськ. Інший наш видатний сумянин Олексій Алчевський, заснував не тільки металургійний завод, але і місто Алчевськ.

Кожного разу, коли влада відзначає дату заснування міста, я всім пояснюю, що вона святкує дату заснування міста Кондратьєвська, а не Сумина городища або Липенського городища, що розташовувалися одне від одного на відстані всього 2 версти. По тим часам така відстань виглядала зовсім смішною. Давайте тимчасово залишимо Кондратьєва з владою, а самі прослідкуємо самий початок появи тут людей.

Вчений світ знає, що під сучасними містами знайти стоянки доби палеоліту практично неможливо, бо вони дуже обмежені в своїх археологічних залишках. Значно багатші знахідки доби неоліту. Доба неоліту була від 20 тис. до 100 тис. років. Скільки за цей період було таких стоянок на території міста важко навіть уявити. До наших днів дійшло тільки декілька.

У 1954 р. розпочалося будівництво палацу культури заводу ім. Фрунзе. Коли рили котлован, то на глибині 5 метрів знайшли дві ями з кістками мамонта і шерстистого носорога. Відслідковувалися і залишки печер та інших будівель. В долинах річок Сумки, Псла, Стрілки в період XVII – XX ст. не раз знаходили кістки мамонтів. Особливо багато їх було знайдено в період намівання мікрорайонів в долині Псла. Переважна більшість кісток мала пошкодження знаряддями праці й охоти.

Церква Св. Богородиці на місці якої побудували палац культури ім. Фрунзе, де була неолітична стоянка

В центрі міста проти Спасо-Преображенського собору був виритий котлован. Там працювала Чернігівська археологічна експедиція. Вони знайшли там теж неолітичну стоянку. Ви бачите, які археологічні пам'ятки рахуються за Сумами в книжці „Сумщина від давнини до сьогодення”.

I. СУМЩИНА ВІД ПАЛЕОЛІТУ ДО ПЕРШИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ

ПЕРЕЛІК

**пам'яток археології Сумської області
станом на 15 травня 1994 р.²**

№ п/п	Населений пункт	Вид пам'ятки	Хронологія
1	2	3	4
1.	м. Суми	2 стоянки ³ 3 кургани ³ , 2 курганних могильники ⁶ 1 безкурганний могильник, 3 поселення ⁸ городище ¹² і селище ¹³	неоліт ⁴ Черняхівська культура ⁷ бронзовий вік ⁹ , ранній залізний вік ¹⁰ , ранне, розвинуте, пізні середньовіччя ¹¹ розвинуте середньовіччя

Відомості застарілі, але і вони показують, що тут мешкали люди. Один етнос міг змінювати інший етнос у силу воєн, хвороб, міграційних устремлень, але сама присутність людей була у всі попередні історичні епохи. У різні періоди часу, за свідченнями колишнього археолога музею Приймака, і на Чеховому озері і на Дуровщині (район 21 школи) існували поселення скіфів.

Одним з авторів, вище наведеної книжки, була Лада Павлівна Сапухіна. Я не раз казав Ладі Павлівні і Ларисі Іванівні Белінській, що з вашої точки зору все, що було до Кондратьєва, треба викинути з історії міста, а залишить Кондратьєва з його голодранцями, і з них починати історію міста.

Ми можемо сказати, хто мешкав на цій території до VII ст., пізніше з Сибіру прийшли племена сіверян, а сіверяни не мають нічого спільного з, так званим, слов'янством. Трохи пізніше сіверяни опиняться в Хазарському каганаті. Сумине і Липенське городище заходилися на великому торговому Ромодановському шляху, що вів у різні часи з арабських країн, Римської імперії, Волги до скандинавських країн. Знахідки зброї, знарядь праці, арабських грошей того періоду на Липенському, Суминому, Битицькому городищі, в Нижній Сироватці (Берлицьке городище), Шпилівці, де були значні городища, свідчать нам за ті часи. Я часто веду полеміку з Ларисою Белінською, бо вона має наукову роботу по Хазарському каганату. На мої аргументи вона відповідає, що гроші можна закопати де завгодно. Хотілося щоб пані Белінська показала того дурня, що у всіх цих місцях навмисно закопав гроші. Загалом, основний принцип за яким створювалися городища, ще з прадавніх часів, полягав у захопленні кожним племенем своєї економічної зони для виживання. Тут охотилися, ловили рибу, добували корисні копалини, виготовляли посуд, знаряддя праці, зброю. Відповідно в економічній зоні і вибирали місце для самого городища. Це, як правило, був високий берег річки на повороті, де утворювався

куток. Так як річка мала багато русел, то вона іноді утворювала серед долини повністю відокремлену висоту, де і ставили городище. Таких ідеальних місць було мало і тому використовували урвища або робили штучні рови і вали. На Липенському городищі (сьогодні там розташована ТЕЦ) до цього часу відслідковуються оборонні споруди. Збереглася невелика часточка валу і рову біля місця, де була сама фортеця. Таких місць на наших теренах було дуже багато. Рибakov обчислював їх кількість десятками. Основний довід моїх опонентів полягає в тому, що вони не визнають факт тут постійного проживання людей. Факт існування тут Сумина, як городища, доведений не мною, а Багалієм, але і сам Багалій визнає засновниками міст, що сіли на городища, російських колонізаторів. Ми маємо типовий приклад як в минулому, так і сьогодні, що наука поступається перед політикою. Хто б тут не мешкав на протязі тисячоліть, не приносили і не забирали з собою річки Псел, Суму, Сумку і городище, що розташовувалося між ними.

У 1882 р. в друкарні Харківського університету вийшла книжка К. П. Щелкова „Историческая хроника Харьковской губернии” звідкіля я нижче і буду давати цитати. Між Вирем (Білопілля) і Юнаківкою існувала місцевість, що мала узагальнюючу назву Семі і була добре заселена.

У 1216 р. на Липенському городищі відбулася битва між братами Костянтином, Юрієм і Ярославом Всеволодовичами.

Костянтин (1186-1219), великий князь Володимирський (з 1216). У 1206-1207 рр. княжив у Новгороді. При підтримці князя Мстислава Мстиславовича Удалого та новгород-смоленсько-псковського загального війська переміг своїх братів Ярослава та Юрія у Липенській битві. Відібрав у Юрія великокняжий двір.

Юрій (1188-1238), великий князь Володимирський (1212-1216). Потерпів поразку в Липенській битві і уступив велике князювання брату Костянтину. У 1221 р. заснував Н. Новгород.

Розгромлений під час бою з монголо-татарами на річці Сить.

1125. Лаврентьевская літопись (на стр. 130) говорить: «Сташа (половцы) у Ратьмирѣ дубравы за Выргемъ, послали бо бяхуть послы ко Всеволоду и не пропустиша ихъ опять, Ярополчи бо бяхуть посадници по всей Семи — и изымаша послы ихъ на Локнѣ». Слѣдовательно здѣсь, когда Ярополкъ овладѣлъ посемиемъ, уже были города. Посадники его, собирая дань и наблюдая за половцами, занимали уже ихъ. Здѣсь-же были остановлены и послы половецкіе на возвратномъ пути отъ Всеволода черниговскаго. Расположенны въ 7 верстахъ отъ села Юноковки курганы и мѣстность, окруженная валомъ и окопанная рвами, служатъ памятникомъ существовавшаго здѣсь города. (Ф. III, 386).

Ярослав (1191-1246) княжив у Переяславі, Галичі, Рязані, декілька разів запрошувався і виганявся новгородцями. Програв Липенську битву. Під час битви втратив викутий з прикрасами шолом з іконою Спасителя та Св. Михайла.

У 1236-1238 рр. княжив у Києві. Двічі був в Золотій Орді. Допомагав у 1240 р. батійовому війську брата Київ. Його син, Олександр Ярославович Невський, (1220-1263) князь Новгородський. У 1236-1251 рр. великий князь Володимирський. Він вигнав свого брата Андрія з м. Володимира з допомогою татар. Переміг шведів у 1240 р. і німецьких рицарів з Ливонського ордеру у 1242 р. У 1252 р. з допомогою татар воював з Володимиро-Волинським князівством. Навіть російська історіографія довела, що Липенське городище було на Пслі, а не десь на території сучасної Росії. Сьогоднішній російській науці не доводиться дивуватися, бо такий політик як Путін разом з горе-академіком Кірпічниковим придумали вважати першою столицею Росії Стару Ладогу (VII ст.) тоді, як сама Московська

держава ствердилася у XV ст. за царів Івана III і Івана IV. З цього відкриття глузують навіть російські вчені.

Мене дивує, коли влада невігласів влаштовує якісь рицарські турніри у Тростянці, в колишньому театрі Голицина, а тут така багатюща історія і нікому не потрібна. Замість реальної історії міста влада пропонує суспільству ідіотській міф про засновника Кондратьєва.

Назва Сумино городище походить ще з Хазарських часів. Татарська мова, як і хазарська відноситься до тюрських мов і тому назва була зрозуміла татарам, коли на наших теренах Ахмат (Ахматіяр), на своєму прикордонні в Сумині городищі поселяє татар. В російських документах ця місцевість отримала назву татарська Україна.

1320. Ханскій баскакъ Ахматъ водворяетъ татаръ на границахъ нынѣшней курской и харьковской губерній. (Хрк. Кдр., 1873 г. 105).

Після розгрому татар на Синіх Водах у 1362 р. їх вплив на цю місцевість слабшає і вони приходять сюди тільки тимчасово з метою пограбування прикордоння. Землі переходять до Литовсько-Руської, а потім Польсько-Литовської держави. Тут постає з одного боку Польсько-Литовське, а з іншого Московське прикордоння.

1571. Царь Иванъ Васильевичъ Грозный устраиваетъ сторожевую службу въ видахъ защиты отъ татаръ. Бояринъ кн. Воротынский, дьякъ Ржевскій, кн. Тюфякинъ и Юрій Булгаковъ получаютъ начальство надъ пограничною линіей. (Хрк. Кдр. 1873 г. 103).

Мене завжди обурювало оте дике путьове поле, що тут існувало до переселення людей з правобережжя згідно російської

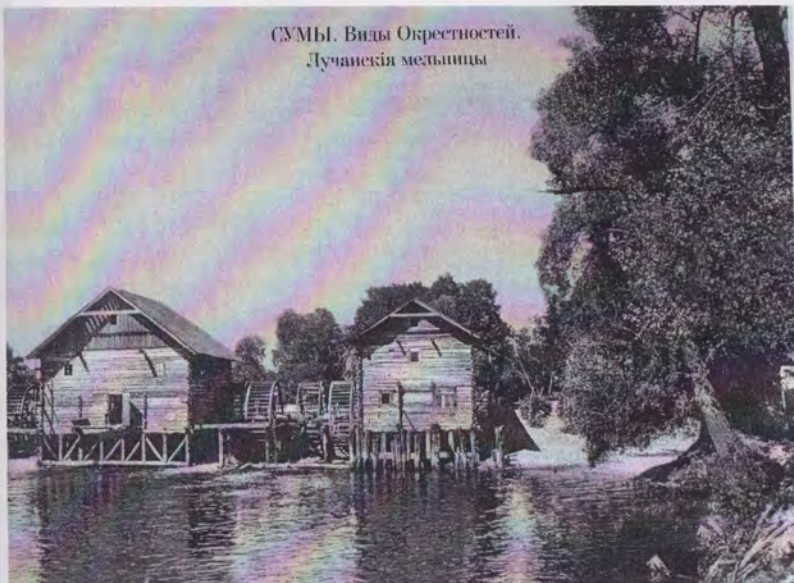
історіографії. Подивіться на наступні документи, де йде мова про населені місця.

тогда уже были заняты русскими. У кн. Тюфякина слѣдуетъ описаніе мѣстностей богодуховскаго и отчасти харьковскаго уѣздовъ. «1-ая сторожа, говоритъ овъ, на верхъ Олешанки Удскіе, а переѣзжати сторожемъ на право (къ юго-востоку) Муравскій шляхъ до Мерла до Діакова острога (теперь г. Богодуховъ) версть 20. А налѣво ить переѣзжати внизъ по Удожь до Оленья броду» и т. д. (Ф. III, 167). Наконецъ, и сумскаго у.: «а Пселъ перелѣзти у Линецкаго городища, да на верхъ Боровни»: Линецкое городище расположено было поблизости города Сумъ (Ф. III, 279, 280). «А Ворскль перелѣзти у Буень Борку въ Лосицахъ, а отъ Лосиць (вхать) къ Казацкой могилѣ да къ Мерлу». На мѣстѣ Лосиць расположена теперь дер. Литовка акт. у. (1645). «А Мерлъ перелезти ниже Торчинова городища» и т. д.; здѣсь былъ, вѣроятно, городъ князя торковъ. (Ф. III, 249).

Всі ці населені пункти існували, ще до приходу сюди переселенців з Правобережжя і російської колонізації. Скільки існувало населених пунктів за часів Литовсько-Руської і Польсько-Литовської держави до яких входили землі нашого краю? В цьому переліку представлені всі прикордонні застави, в тому числі і Липенське на Пслі. Маємо архівний документ, знаємо хто там мешкав, але за початок існування міста не визнаємо. Це питання, за свого життя, підіймав ще Геннадій Петров, але наукові висновки замінили міфічними торбами.

СУМЫ. Виды Окрестностей.
Лучанскія мельницы

Млин Линтварьових на місці колишньої переправи

1609. Преданіе говорить, что, въ память избавленія Ольшаны отъ татарскаго погрома 29 іюня, построена церковь Петра и Павла, впоследствии разоренная уніатами. Сотникъ Михайль Шульга на мѣстѣ ея построилъ новую въ честь Архангела Михаила, но и эта сгорѣла отъ молніи. (Ф. III, 578).
- Въ этомъ году уже упоминаются отважные казаки Городища и Вобрика, приселковъ слоб. Ольшаной лебед. уѣз. (Ф. III, 593).
1619. Сагайдачный шляхъ, направляясь отъ Днѣпра, шелъ между Пеломъ и Ворсклю; по преданію гетманъ Конашевичъ Сагайдачный прошелъ здѣсь въ 1619 г. въ Москву, сѣвша на помощь польскому королю Владиславу. (Списки, XXVIII).

1627. Въ Книгѣ большого чертежа, изданной въ этомъ году для московскихъ государей, и въ «Описаніи» преосв. Филарета показанъ въ мѣстности, занимаемой харьковскою губерніей, цѣлый рядъ городищъ. Они расположены такимъ образомъ въ уѣздахъ: въ харьковскомъ — Донецкое, Павлово и Хорошево; въ ахтырскомъ — Кокуево, Литовское, Невѣровское и Сквильское; въ богодуховскомъ — Солдатское и Торчиково; въ валковскомъ — Коломацкое, Кукулевское, Хазарское и Хмилево; въ волчанскомъ — Колковское и Салтовское; въ змиевскомъ — Гуменъе, Зміево, Кабанъе, Каменное или Снѣтчино, Мохначево и Чугуево; въ изюмскомъ — Камышевахское и Торское; въ купянскомъ — Колодезное и Радьковское; въ лебединскомъ — Азацкое, Ворожбянское, Каменское, Кокуево, Михайловское, Недригайлово, Ольшанское и Терновское, прежде называвшееся Дехановское или Дехановское, расположенное, вѣроятно, на мѣстѣ города Въяхани; въ старобѣльскомъ — Городище и Осинное; въ сумскомъ — Вирское Липецкое, Могрицкое и Юноковское¹. При построеніи нѣкоторыхъ городовъ и слободъ новые переселенцы пользовались старыми городищами, или же селились не по-далеку отъ нихъ (Х. Г. В. 1881 г. № 43 и 45, и Списки, XXXVI). Тамъ-же видимъ, что лѣвая сторона Донца называлась ногайскою, а правая крымскою, но иногда и русскою. Здѣсь впервые упоминаются рѣки Харьковъ и

Лопань.

¹ Городища Ююковское, Недригайловское, Солдатское и др., утратив свои старые названия, названы по имени нынешних поселений, близ которых они расположены, другие же сами дали название степь последнимъ.

Якби можна було б дістати креслення Липенського городища з цієї книжки з будовами і службами російського прикордонного посту, що там стояв, то багато крикунів і невігласів, що славлять Кондратьєва з сорому не знали куди подітися.

Чому в цьому переліку немає Сумина? На мій погляд, мова йде про вже колонізовані городища, для яких були зроблені креслення. Коли колонізують Сумино городище, то і для нього зроблять креслення.

Далі з документів побачите, що Липенське городище включене Герасимом Кондратьєвим до його міських земель. Це дало підставу авторам словника Брокгауза і Єфрона стверджувати, що раніше м. Суми мало назву Липенське, що, звичайно, не відповідає дійсності, бо два городища існували самостійно.

Въ объясненіе особенностей прежняго малороссійскаго быта надобно замѣтить, что весь малороссійскій край былъ усѣянъ городями, но эти города совсѣмъ были не то, что теперь называется этимъ именемъ. Тогдашнее безпокойное положеніе края, безпрестанно посѣщаемого непріятелями, требовало для населенія повсемѣстныхъ мѣръ обороны, а потому чуть-ли не каждое село было тогда городомъ, то есть окружалось рвомъ, валомъ, деревяною стѣною съ башнями и воротами. Многіе города имѣли концентрическую форму. За предѣлами рва, вала и стѣны строились людскіе двори, которые все въѣзъ окружались еще рвомъ, валомъ и стѣною; за ними строились опять двори и, верѣдко и тѣ еще обводились подобными же укрѣпленіями; во многихъ мѣстахъ городъ былъ тройной, въ другихъ — только двойной: одинъ назывался большой городъ или въѣзній, другой — малый или внутренній. Въѣзній городъ былъ средоточіемъ промысловъ и тор-

В книжці Д. П. Багалія, Д. П. Міллера „История города Харькова”, яка вийшла друком у 1912 р. в друкарні М. Зільберберга, на с. 19 читаємо: „Итак, начало построения города Харькова по малороссийскому типу относится к 1656 г. Первоначальным местом поселения выходцев малороссиян было Харьковское городище, явившееся его будущим Кремлем, подобно тому как Змеёв, Салтов, Сумы, Белополье, Хорошево и Мохнач также были построены на городищах... Не даром в предварительных топографических разведках Московских служилых людей для постройки новых городов городища описываются особенно тщательно: определяется их положение и величина”. У цій же книзі на с. 645 ми знаходимо повідомлення, що у 1857 р. у м. Харкові під час будівництва будинку Пашенкова були знайдені 230 золотоординських срібних монет. Золота Орда, як держава, була створена у 1243 р. ханом Батием. За часів Тимура (1370-1405) Золота Орда була розгромлена. Ну, невже золотоординці знали, що тут російський цар Олексій Михайлович буде творити місто, і закопали скарб. Мабуть, щоб потім знайти скарб треба було ховати його або в фортеці, або десь близько біля фортеці.

Ми мусимо відносити Сумино городище і Липенське городище до історії Сум, чи нам дорожче міф з торбами?

Осадчий Г. Кондратьев і Сумино городище

на правомъ берегу. Пела на рр. Сумиѣ и Оумѣ. Въ 1658 г. усюрена крѣпость ѿ, какъ въ полковомъ военномъ городѣ, полковая канцелярія и протопоія — духовное управление; церкви Преображенія, Воскресенія и св. Николая въ крѣпости. Въ двухъ верстахъ отъ города расположено Липенское городище, населенное Герасимомъ Кондратьевымъ, какъ принадлежащее ему (Ф. III, 280).

А тепер прослідкуємо епопею поселення Г. Кондратьєва і брехливу російську історіографію.

У відомому Сулими́вському архіві зазначено: „В осінь 1651 р. почали осідати слободи: спочатку Лебедин, Суми, Охтирка, Харків”. У літописі Самовидця читаємо: „Б. Хмельницький повелел народу вольно сходить с городов к Полтаве... и от того часу стали оседати: Сумы, Лебедин, Ахтырка, Харьков...”. За офіційною версією у 1655 р. 100 переселенців на чолі із зрадником польського короля, осадчим Герасимом Кондратьєвим прийшли сюди з містечка Ставище, що на Київщині. „Точна” дата заснування Сум спирається на працю архієпископа Філарета (Гумілевського) „Історико-статистичний опис Харківської єпархії” і на праці академіка Багалія „Нариси з історії колонізації степової околиці Московської держави”, „Історія Слобідської України”. В науковому дослідженні „Еміграція на схід і залюднення Слобожанщини за Б. Хмельницького” є посилання на „отписку” Сумського воєводи Арсеньєва. В. Юркевич перевірів оригінал цього документа в Московському Центральному архіві і виявив, що „отписку” К. Арсеньєва слід датувати 1657 роком. У документі вона позначена не ясно, а на зворотньому аркуші стоїть дата 7.VIII 1657 р. В Белгородський стіл Розрядного приказу влітку 1655 року ці емігранти писали до Москви: „Бют челом, бедныя и разоренныя от ляхов и татар города Ставища черкесы отамана Герасима Кондратьєва и рядовые казаки, всех 100 человек. В нынешнем, Государь, во 163 году в великие говены пришли мы... покиня отцов и детей и жен, помираючи голодною смертю от разорения и гонения Ляхов и Татар Крымских, из-за Днепра з женщинами и пришли и стали на Псле реке подле речки Сум на Берлицком городище”. Щоб розібратися в ситуації російський цар Олексій Михайлович направляє сюди В. С. Арсеньєва.

В першому номері за 2006 р. „Сумський історико-архівний журнал” надрукував ряд матеріалів про Арсеньєва. Вони взяли це з книжки В. С. Арсеньєва „Род дворян Арсеньєвых 1389-1901 г. Дворянское сословие Тульской губернии”. Видавництво Яблочкова, Тула, 1903 р.

Рід Арсеньєвих бере початок від татарського князя Аслан-Мурзи-Челібея, який у 1389 р. втік із Золотої Орди до Московського князя Дмитра Донського.

Тепер проаналізуємо ці матеріали. У „Витягу з поколінного розпису дворян Арсеньєвих” у кінці текста читаємо: „1652 г. кончил постройку города Сум; воевода в Сумах 1653-1656 г”.

Тепер наступний документ: „Грамота Усердскому Воеводе Кириллу Юрьевичу Арсеньєву № 51”. „В прошлом въ 160 (1652) году, в разных месяцев и числах, писали к Нам в стрелецкий приказ ... „ Далі він пояснює, як від нього втекли стрільці. Тобто у 1652 р. Арсеньєв був Усердським воеводою.

Тепер процитуємо документ: „О присылке Кирила Юрьевича Арсеньєва в Сумино городище”. № 51 Белгородский ст. стб. № 894. № 186.

„От Царя і Великого князя Алексея Михайловича Всея Великая и Малая и Белая России Самодержца боярину нашему князю Григорию Семеновичу Куракину съ товарищи.

По нашему Указу Кирилу Юрьеву сыну Арсеньєву велено от татарские Украина на Сумине городище город вновь устроить, и в том городе быть до нашего указа, и для того дела Кирило Арсеньєву съ наша службы отпущен к Москве.

И как Кирило Арсеньєв к Москве приедет, и вы бѣ Кирилу Арсеньєву объ отпуске на Сумине городище учинили по нашему Указу, а в нашемъ наказе велели ему чуть Разряду дать, и служилым людямъ изъ городовъ, изъ которыхъ пригонев, велеть съ нимъ въ Сумине быть, и на ряду и пушечныхъ запасов в Сумино велеть съ нимъ отпустить, противъ Ивана Ржевского, а Ивану Ржевскому по нашему Указу въ Сумине

городище быть велено, да о том к нам отписами съ иными нашими делы.

Писан по нашему стану 7164 іюля в 1 день”. Давайте проаналізуємо цей документ.

Як визначив своє місцезнаходження Г. Кондратьєв? Що він стоїть на Пселу біля річки Сум та ще на Берлицькому городищі.

В ті часи річка Сумка впадала в Псел в районі сучасного Харківського мосту. Її старе русло – це вулиця Нижня Соборна. Чому в указі йде мова про Сумино городище, а не про Берлицьке? Тому що, нижче пояснить Арсеньєв, воно знаходиться за 20 верст від Сумина на протилежному березі річки Псел. Беремо сучасну карту області, переводимо масштаб з кілометрового на версту, ставимо ніжку циркуля в центрі міста і проводимо коло. В зону біля 20 верст попадає Нижня (Нижча) Сироватка. Назва Берлицьке городище була втрачена так, як переселенці дали нову назву селу, що розташувалося біля городища. „Засноване” село у 1659 р. козаком Миклашевським. Городище відноситься до раннього залізного віку, поруч розташований курган та курганний могильник. Тут знайдено скарб, що складався з 206 арабських монет VIII – IX ст. Все це вказує на те, що за часів Хазарського каганату тут проходив торговий шлях, як і на Липенському городищі. Торговий шлях йшов з півдня до нас по суходолу, а від нас було легко подорожувати за течією річкою. Зрозуміло, що Г. Кондратьєв з Берлицьким городищем попутив Сумино городище.

„В Нижней Сыроватке сум. у. (1659) на правом берегу р. Сыроватки найден кувшин – с 206 монетами, как видно зарытыми здесь хозарскими купцами, имевшими сношения с Испанией, Африкой и Азией (Ф. III, 361)”

Інший цікавий висновок можна зробить стосовно Івана Ржевського. Ви пам'ятаєте, що на російському прикордонні, за царя Івана Грозного, був поставлений дяк Ржевський. Можливо, його нащадок був Іван Ржевський. Загалом рід Ржевських

відомий у тому часі, як помісні князі. В словнику Брокгауза і Єфрона за Ржевських написано наступне:

Ржевскіе—дворянскій родъ, происхо-
дящій отъ князей Смоленскихъ. Князь Фе-
доръ Федоровичъ былъ удѣльнымъ княземъ
гор. Ржева и въ 1315 г. былъ посланъ мос-
ковскимъ княземъ Юріемъ Даниловичемъ въ
Новгородъ для защиты его отъ вел. кн. твер-
ского Михаила Ярославича; новгородцы вы-
дали князя Федора вел. кн. тверскому, кото-
рый лишилъ его удѣла. Потомки князя Феодо-
ра не именовались князьями. Родіонъ Феодо-
ровичъ Р. убитъ въ Куликовской битвѣ (1380).
Матвѣй Михайловичъ Р., сынъ боярскій, ѣз-
дилъ въ Литву въ свитѣ вел. княжны Елены
Ивановны, невѣсты литовскаго вел. кн. Але-
ксандра (1495). Матвѣй Ивановичъ Р. былъ
при Іоаннѣ IV дьякомъ, потомъ намѣстникомъ
въ Черниговѣ, Рыльскѣ и Рязскѣ; въ 1576 г.
ѣздилъ посломъ въ Крымъ. Елизаръ Ники-
тичъ († 1599) былъ воеводою въ Новгородѣ,
потомъ думнымъ дворяниномъ; ѣздилъ въ
1587 г. въ Литву съ порученіемъ набирать
сторонниковъ кандидатуры царя Федора Іо-
анновича на польскій престолъ. Иванъ Ни-
китичъ († 1611) въ 1601 г. ѣздилъ посломъ
въ Копенгагенъ; убитъ въ одно время съ
Прокопіемъ Ляпуновымъ. Григорій Ники-
тичъ Р. былъ думнымъ дворяниномъ. (въ на-
чалѣ XVII в.), Иванъ Ивановичъ Р. († 1678)
—воеводою въ Енисейскѣ и Нѣжинѣ, потомъ
окольнымъ, какъ и сынъ его Алексѣй,
управлявшій приказомъ Большой Казны. Мат-
вѣй Петровичъ Р. († 1803) былъ сенаторомъ.

Що таке розряд? Боярскій думі підпорядковувався:
„Разрядный, Поместный, и Посольский приказ”. Мова йде про

управлінський апарат на Сумині городищі. Самому Ржевському треба бути на Сумині зі службовцями і допомагати перетворювати городище на фортецю, і про ці справи сповіщати царю. Чому Олексій Михайлович не поселив Г. Кондратьєва на Липенському городищі? Люди Кондратьєва вважалися громадянами іншої держави. Завжди було вигідно підтримувати внутрішню опозицію в Україні в інтересах Росії як тоді, так і зараз. Захоплювали чужу територію потихеньку, будуючи собі такі городки. Пізніше так буде обкладене російськими городками Військо Запорізьке.

По приїзду до Сум Арсен'єв писав: „Черкасы сошлись люди бедные, и безоружейныя, люди пашенные, осадныя дела и бой имъ не за обычай, все мщаня сошлись”. Тепер трохи проаналізуємо текст. Арсен'єв пише про міщан, які до осадної справи не мають відношення. Російський цар був зацікавлений поселити на кордоні козаків, а не міщан. Коли я на радіо, ще десь у 2004 р., розповідав про свою книжку, кореспондент Василюк, задаючи мені питання, наголошувала на тому, що Кондратьєв був козак. Осадчий Кондратьєв мав не військове звання. На той час села на Київщині будувалися на німецькому праві. Осадник, чи осадчий платив урядові або дідичеві (поміщик) певну суму грошей, і тим набував право „осадити” село, в якому ставав війтом, начальником громади з належним тому становищом: землею, частиною чиншу та судових оплат. Так він ставав начальником громади. Починаючи з XVI ст. право війтів (осадників) в „німецьких” селах обмежувалося, що і викликало невдоволення.

Не всі зверталися до російського царя по допомогу. У відписці Путивльського воєводи йде мова про напад глухівських черкас на село Берюх і бій біля села Сулешівка в 167 (1659) р.

Через рік Арсен'єв надіслав наступну відписку. Давайте уважно її проаналізуємо.

Отписка воеводы Арсеньева о сумских черкасах, занимающихся добыванием дёгтя, 1653 г. (текст зі збірника Харківського університету).

Государю царю и великому князю Алексею Михайловичу вся великая и малая и белая российскому самодержцу. Холоп твой Кирюшка Арсеньев челом бьёт по твоему государь цареву и великий князь Алексей Михайлович вся великая и малая и белая российского самодержца указу велено мне холопу твоему быть на твоей государеве службе в новом Сумином городище, город ставить со всеми крепостями и черкас строить на вечное житье пашнею и санными покосы и всякие угодыя и во всем тебе государю радеть и прибыль чинить и город государь со всеми крепостями я холоп твой отдала весь в дубовом лесу башни и стены и бойницы и тайник сделал и черкас дворами и гумнами и огородами устроил, а образец государь городу и чертеж, и книги строительные я холоп твой пришлю к тебе великий государь вскоре и в нынешнем государь во 161 году били челом тебе великий государь царю и великому князю Алексею Михайловичу вся великая и малая, и белая российскому самодержцу Нового Сумина города и с подданных твоих государь разных из запорожских городов черкасы которые промышляют дёготь варят, а мне холопу твоему в Сумине в съезжей избе подали челобитная, а в челобитных своих пишут варят, де они деготь оть нового Сумина города верстах в 5, и в 6, и в 10, и больше, в дубравах, в диком поле, а путивльские де государь бортники и севрюки с них с черкас з дехтярей берут себе пятую бочку дегтю и свержу уговору берут вдвоя втроя и их бьют, и грабят, и лошади, и пищали, и запасы отнимают, и всякую налогу чинят и чтоб ты государь их черкас пожаловал велел их изоброчить и тот деготь иметь на себя государь по скольку бочек ты государь укажешь, и они де тот оброк тебе великий государь радуясь

станут платить почему ты государь укажешь и чтобы ты пожаловал велел от путивльцов оборонить и в обиду не дать, и тот деготь велел иметь на себя государь, а они де государь деготь варят в дубовых лесах, в диком поле, а не в их путивльских вотчинах и бортей де у них не портят, и не пустошат, и никакова бортного дерева не секут, и я холоп твой с тех дехтярей с ватаги взял по бочке дегтю в твою государеву казну по колку бочек дегтю емлют с тех черкас они путивльские бортники в том же их вычету по роцету, а остальные государь бочки путивльские бортники с них черкас себе взяли все сполна, а всего государь дегтю взял я холоп твой с тех черкас в твою казну 17 бочек потому, что в твоей государь казне в новом Сумине городе приходу ни откуды никакова нет и купить железо к соборной церкви на строенья, и на твое городовое дело к воротам, и казенному погребу, и к тайнику, и к тюрьме на засовы, и на пробои, и на скобы, и на гвозди и на бумагу, и на всякий расход не на что, и продал я тово дегтю 9 бочек, и взял за бочку по 5 золотых их черкасских медных денег шеляхов, а как ты государь укажеш с Суминских и приезжих промышленников з дехтярей с черкас оброк в твою государь казну бочек 200, и больше да теже государь путивльские борники платят в твою государь казну медвяного збору по 900 пудов, а им худому бортнику остаются пудов 100 и более потому государь, что сверху верхового меду завели себе в бортных угожьях пчелиные пасеки ульев по 500 и более им же путивльцам сходится и тех вотчин всякого человека на 100 рублей денег больше, что они бьют куницы, и лисицы, и волки, и медведя, и лоси, и вепри и всякий зверь, и рыбу ловят, а тебе государь те путивльские бортники платят за куницы, и с рыбных ловель только верховой оброк, а что государь зверя всякой бьют и деготь берут с черкас пятаю бочку, и с тово ничего в твою государеву казну оброку не платят, корыстующа сами, да теж государь путивльские бортники бьют тебе челом тебе государь будто суминские черкасы поселились в их

бортных угожьях на Берлицкой волости за 40 верст и их будто бортные угожья разорили до основания, мед дерут и бортные деревья посекают и твоего государь медвенного оброку им платить будто несчева и путивльцы бьют челом тебе великий государь ложно на суминских черкас не хочечи их тут видеть, что они пришли к тебе на вечное житье от города Путивля поселились во 100 верстах на диком шляховом поле где прежде хаживали таторова воевать в Путивльские и Рыльские, и в иные твои украинские города, а город государь Сумин стал на реке Псле и на устье реки Сума и меж малые речки Сумки. А малая речка Сумка впала в реку Суму, а Сума река впала в реку Псел, а Берлицкая волость и бортные ухожья их путивльских бортников на другой стороне реки Псла от города Сумина верст на 20 и больши, а есть той же Берлицкой волости бортные ухожья их путивльских бортников на той же стороне на коей стороне стоит Сумин и слободы и деревья с медом небольшие, а ныне государь дельные деревья стоят пусты давно до них черкас, и о тех государь небольших бортных ухожей что на стороне города Сумина бьют челом тебе государь сумские черкасы с той Берлицкой волости оброк снять и положить на них на черкас и они суминские черкасы с той Берлицкой волости хотят платить в твою государь казну перед путивльцами вдвойа втроя или почему ты великий государь укажеш да в новом же твоём государь Сумине городе я холоп твой на речке на Псле и на большей реке Суме, и на малой речке Сумке и на речке Алешке построил 10 мельниц, и дано им по твоему государь указу в оброке сроку на 5 лет, а как выйдут те урочные лета, и с тех пор со всех мельниц станут платить в твою государь казну денежного оброку рублей по 500 и больше, а с которых государь черкас взял я холоп твой казну 17 бочек и тем черкасом послал я холоп твой к тебе великий государь роспись под сею отпискою, а осталось государь в твоей казне

дегтю 8 бочек и о том мне холопу твоему что ты великий государь укажешь.

Роспись дегтярям черкасам с которых взяты бочки дегтю на государь с ватаги нового Сумина города.

С Павлика да Степанка да Наума взята бочка дегтю. Ворожбянское слободы с Фильки Черняка с товарищи взята бочка дегтю той же ворожбянские слободы с Алешки с товарищи взята бочка дегтю. Навого ж Сумина городка с черкашенина с Васьки с товарищи взята бочка дегтю. Алшанскова города с Карпа да Демьяна с товарищи взята бочка дегтю. С подолян с черкас с Ивана Петрова с товарищи взята бочка дегтю. Сумин же город с черкас Евтюха с товарищи взята бочка дегтю. С Чубарского взята бочка. Смелова города с черкас с Сидорка Ломоноса взята бочка дегтю. С Веприка с Игнашки Емельянова взята бочка дегтю. С Самойла взята бочка дегтю. С Романа Степанка Андреева взята бочка дегтю. С того ж Романа Степанка Андреева взята бочка дегтю. С того ж Романа Сотенка Макарова взята бочка дегтю. С Евтюшки взята бочка дегтю. З другого Самойлина взята бочка дегтю. С Семки взята бочка дегтю.

(Архив Министерства Юстиции Столбец Белгородского стола № 4289).

Перше, на що ми звертаємо увагу, що він розмежовує кордони Берлицької волості і Сумина городища.

З цього документа видно, що після того, як Арсеньєв влаштував Новий Сумин городок, грошей в місті не було. Він бере під захист дігтярів від знущання путивлян, і ті платять йому податок дьогтем. Гнали вони дьоготь в околицях міста, частина їх мешкала в Сумині городі (українець Васька з ватагою), але це не були кондратьєвські люди або загін Арсеньєва. Арсеньєв вказує, що це були люди з різних міст запорозьких. Тут

же йде мова і про пасіки, про кількість отриманого меду і дьогтю, про грошову одиницю шеляги, якими користується місцева населення.

Тепер подивимось на грошову одиницю, якою користувались мешканці Сумина. „... а взяв я за бочку по 5 золотых их черкасских медных денег шеляховъ...”.

Голі і босі селяни („засновники міста”) разом з Кондратьєвим живуть на існуючому Сумині і будуються за рахунок податків, які сплачують дігтярі, що давно на Сумині мали добре організоване виробництво.

Коли це російська територія, то чому ходять чужі гроші?

У книзі „Нумізматичний словник”, автор Зварич, видавничче об’єднання Вища школа, Львів 1975 р. на с. 24 ми знаходимо відомості про шеляги.

Боратинка – название мелких монет (солидов или шелягов) Польши и Литвы, чеканившихся в 1659-1666 гг.

„Первыми польскими медными монетами были шеляги, которые выпускались в г. Быдгоще в 1650 г. весом ок. 2,6 г. Четыре шеляга равнялись тогда одному серебряному грошу. В 1659-1666 гг. чеканка значительно более легких медных шелягов возобновилась по проекту Т. Л. Боратини (отсюда их народное название «боратинки»). Боратинки весом около 1,35 г. чеканились в г. Уяздове близ Варшавы, Кракове, Бресте и Каунасе. Они были пущены в обращение по курсу биллоного солида – три монеты за один серебряный грош и 90 штук – за один польский злотий. Выпускались два вида Б. – коронные (польские) и литовские, отличавшиеся изображением и надписью на реверсе. Аверс Б. был один и тот же – портрет короля и надпись: Ян Казимир король (на латинском языке)”.

За наполяганням Б. Хмельницького королем Польщі став Ян Казимир.

У цій же книжці на с. 114 ми знаходимо наступне повідомлення:

„Севские чехи – чехами называли на Украине в XVII – XVIII вв. польские монеты – полтораки – достоинством в 1,5 гроша.

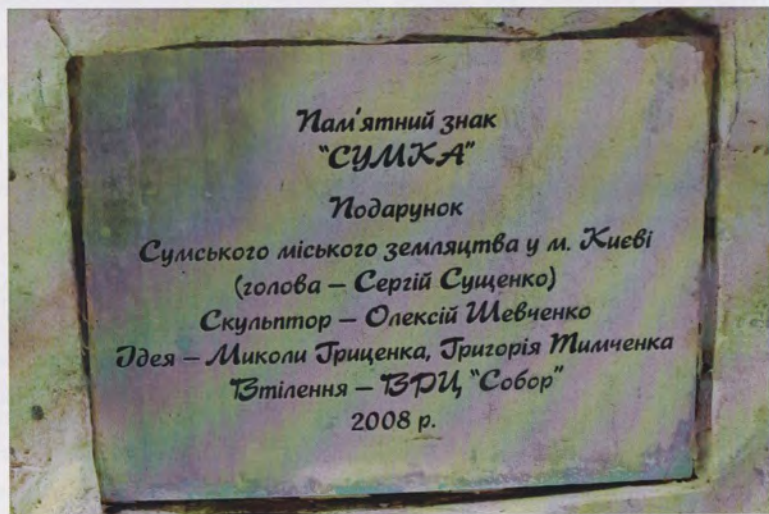
В конце XVII в. была сделана попытка изъять из обращения на Украине иностранные монеты путем выпуска русской региональной монеты, похожей на польскую. Подготовка к ее выпуску проводилась еще при царе Алексее Михайловиче. Царское правительство в конце 1675 г. позволило чеканить такую монету в г. Путивле. Однако производство монет по неизвестной причине не было начато. Лишь в 1686-1687 гг. удалось выпустить чехи на монетном дворе в Севске (ныне Орловская область). С. ч. предназначены были для обращения только на Украине. На аверсе изображался русский двуглавый орел под тремя коронами и помещалась надпись, содержащая начальныи буквы имен и титулов Ивана и Петра Алексеевичей (на лат. яз.), на реверсе обозначалась дата и место чеканки – Севск (отсюда их название). Новые монеты оказались хуже по качеству, чем польские и западноевропейские полтораки”.

Населення відмовлялося користуватися російськими грошима, а польські були в обігу до середини XVIII ст. Тільки після Полтавської битви адміністративними і силовими методами були запроваджені російські гроші на теренах майбутньої Сумської області. Сама Росія довгий час в грошовому обігу мала іноземні гроші, ставили на них тільки російське клеймо, а замінили їх на російські частково у XVII ст.

Повним невіглаством виглядають російські гроші зображені на міфічній козацькій торбі XVII ст. на пам'ятнику по вул. Воскресенській в м. Суми. Ось і маємо не історію Сумщини, а сумські міфи та ще ними забиваємо голову наступним поколінням.

Ось перед вами батьки-міфотворці.

Ось перед вами гроші знайдені в м. Суми на Холодній горі у 1975 р. Кожен бажуючий може їх побачити у красзнавчому музеї. То які гроші треба було показати на пам'ятнику, і де його поставити? Можна було погодитися, щоб копію горщика з грошами поставили біля палацу заводу Фрунзе на місці пам'ятника Фрунзе, а заводу повернули його історичну назву.

Скарб монет Речі Посполитої XVII ст., знайдений у м. Суми.
Надійшов до музею у 1975 р.

Налічує 115 монет: 89 коронних полтораків (чехів),
1 гройний грош (трояк), 1 ортгалер (орт) Сигізмунда III Вази,
10 драйплькерів Георга Вільгельма, 13 драйплькерів
Густава II Адольфа, 1 драйплькер королеви
Крістини Августи, а також 5 монет невизначеного номіналу.

Тепер давайте трохи поміркуємо. Сигізмунд III Ваза правив
1587-1632. Густав II Адольф правив 1611-1632. Кристина
Августа дочка Густава правила з 1633 р. і в 1635 р. випустила ці
гроші.

Ці гроші по Сумину городищу ходили задовго до появи тут Кондратьєва і Арсеньєва. Можливо, що цей скарб сховали дїгтярі.

Прохання Кондратьєва на поселення не може бути визнано датою заснування Сумина, бо назва міста вже існувала і на Сумині путивляни і дїгтярі вели господарську діяльність.

В той же час він підтверджує, що були слободи біля Сумина і Ворожби, то про яке дике поле може йти мова. Подивіться по яким населеним пунктам живуть дїгтярі.

Звернімося знову до документів. „В межевой выписке 20-го октября 1657 года по Указу царя Алексея Михайловича атаману Герасиму Кондратьеву с товарищами отмерить Сумину городку вверх и вниз по реке Пслу по сторонам по 10 верст, а межу учинить с Путивльским уездом... но бортних деревьев с пчелою и без пчел не сечь и не владеть до Государева Указа”.

Власне, Сумин городок став анклавом в Путивльському повіті.

Арсеньєв розмежує поняття „Новий Сумин город” і просто „Сумин город”. Скоріше всього мова йде про укріплену частину міста – цитадель під назвою „Новий Сумин” і посад під назвою „Сумин городок”. Скільки біля Сум було населених пунктів, до заснування яких Кондратьєв не мав ніякого відношення, і там займалися добуванням дьогтю. На Сумині, до приходу Кондратьєва і Арсеньєва, мешкали черкаси (так пише Арсеньєв). Щоб було куди збирати дьоготь треба робить бочки, мати інструмент, бочки кудись звозити на підводах, щось їсти, а для цього треба ловити рибу, полувати або мати город. Існувала ціла індустрія виробництва, працювали ватаги людей. Про яке дике поле можна тоді вести мову? Кругом міста, кругом мешкають люди. Тепер давайте подивимося все що збудував Арсеньєв у місті. Він пише що взяв податку 17 бочок і продав по 5 шелягів 9 бочок, бо прибутку взяти йому немає звідкіля. Що могли дати голодранці Кондратьєва, яких невігласи називають козаками? Купив Арсеньєв за ці гроші заліза на соборну церкву, заліза

(засови пробої, скоби, цвяхи) до воріт, до льоха, до тайника, до в'язниці. Ось, бачите яке грандіозне місто, що складається з огорожі, веж, церкви, тайника, льоха і в'язниці.

Назва міста має тюрське походження, існує, як мінімум, з хазарських часів. Арсенєв теж використовує назву Сумин.

Існує багато різних думок про походження назви м. Суми. Я над своїми книжками працюю вже біль 30 років і при роботі з словником Блокгауза і Єфрона звернув увагу на те, що більшість назв з кореневою морфемою „Су” зв'язане прямо чи опосередковано з водою. Це могли бути річки, озера, затоки, колодязі і тому подібне. Я став висказувати свої думки під час дискусій, а так, як у нас інтелектуальне пограбування на високому рівні, то ця гіпотеза стала основною. Все що пов'язане з козаками і торбами, що вони їх знайшли, є просто брехнею. Кондратьєв був осадник, що привів з собою голодранців міщан і селян, а полковником він став пізніше, коли утворився Сумський полк. Спроби дати інше пояснення не припиняються і до цього часу. Одні кажуть, що торбами носили землю на вал, але вал і рів вже існував, і якби Арсенєв їх робив, він би обов'язково про це написав. Відомо, що за тих часів землю переміщали на ношах і волокушах, торби на довго не вистачить.

Тепер хочуть до назви притулити назву племені „Сум”. Якщо стати на цю точку зору, тоді люди, що мешкали на Сулі і називалися сулиці мали б назвати своє місто Сулицьке городище, але воно чомусь зветься Ромни, а сулиців назвемо племенем „Сул”. Давайте назву Суджі виведемо від племені „Суд” і т. д. Якраз всі попередні назви теж походять від кореневої морфемі „Су”. Тоді треба щоб це плем'я заснувало країну Суомі, в Китаї місто Су-джоу-фу (китайська Венеція), або дало назву протоку Волги Сумниця широка.

Чому на гербі міста є торби, я поясню нижче. Що таке „дикє поле”, що таке „дикє шляхове поле”, висновки ви можете зробить самі з цього документу. В понятті наших невігласів це місцевість,

яку татари перетворили в таку собі зелену пустелю, де не було нікого і нічого.

3701. Изъ вотчинной грамоты, писанной 10 февраля, видно, что сумской подков. Андрей Бондратьевъ купилъ у сумского же жителя Андрея Бондаря «дикое поле» по рр. Бобриву и Бобричку сум. у. и заселилъ Бобривъ въ 1699 г. (Ф. III, 373).

Дике поле це тимчасово вільна земля. Це поняття було перекручено російською історіографією і переведене в поняття зеленої пустелі, де іноді приходили татари грабувати. Що можна було грабувати, коли по поняттям росіян, тут не було нікого.

Загалом, друкована брехня походить від малоосвічених авторів „Пам'ятної книжки Харківської губернії” за 1862 р. Автори книжки посилаються на „предание”. Наша влада, що затвердила такий герб, мабуть посилалася тільки на власне невігластво. Майже через 20 років цю брехню почне спростовувати К. П. Щеглов в книжці „Историческая хронология Харьковской губернии”, що вийшла друком у 1882 р.

Давайте процитуємо брехню з „Пам'ятної книжки...”. На що ж посилаються автори на розкопки, на знахідки, на письмові джерела про появу міста? На „предание”. З тих пір пройшли роки.

Не в одному описі міста Сум до 1781 р. немає герба міста і немає міфу про торби.

На перший погляд наша наука пішла далеко вперед, але і сьогодні і академіки, і неuki з проросійських краєзнавців продовжують мусолить цей міф. Депутатський корпус знову узаконив цей міф в сучасному гербі міста.

а) У. г. Сумы.

Гор. Сумы находится въ 187 верстахъ отъ Харькова при рѣчкахъ Пель, Сумѣ и Сумкахъ. Названіе города произошло, по преданію, отъ того, что на этомъ мѣстѣ, гдѣ первоначально возникъ городъ, основателями найдены были три сестричьихъ сумы. Основаніе города Сумъ положено заднепровскими козаками въ 1652 г. Овъ былъ военнымъ городомъ и имѣлъ крѣпость; въ немъ была полковая канцелярія, заведывавшая гражданскими и военными дѣлами Лебедева, Недригайлова, Белополя, Межвѣча и др. мѣстечекъ. Въ 1687 г.

Сумы были однимъ изъ сборныхъ мѣстъ Русскаго войска; отирамаявлялися противъ Татаръ, подъ начальствомъ гв. Голыцина. Въ 1708 г., во время шведской войны, былъ въ Сумахъ Петръ Великій; онъ прибылъ сюда 26 декабря и прожилъ здѣсь до февраля мѣсяца. Въ 1738 г. въ Сумахъ была моровая язва. Въ 1839 и 1840 г. городъ Сумы терпѣлъ отъ сильныхъ пожаровъ, повенелившихъ лучшую и большую часть города. Въ настоящее время Сумы считаются однимъ изъ лучшихъ и большихъ уездныхъ городовъ Харьковской губерніи; здѣсь бывають довольно значительныя ярмарки, изъ нихъ особенно замѣчательна Введенская, продолжаю-

В „Истории Харьковскаго Наместничества“ сказано, що точна дата заснування міста невідома.

Подальша роль Кондратьєва зводилася до пограбування рядових козаків, відбирання земель до ліквідації бунтів і повстань проти нього і Московської держави. У 1660 р. сумяни піднялися на бунт проти Кондратьєва. Повстання очолили Кондрашка Левонтєв, Івашка Швець, Дорошка Безруков. Новим

полковником став Кондрашка Левонтъев. Герасим Кондратьев підмовив частину містян і вони написали донос на Кондрашку Левонтъева. Воевода по доносу відсторонив Левонтъева і знову призначив Кондратьева. Левонтъев поїхав шукати правди до Москви і в кінцевому результаті був страчений. В „Харківському календарі” за 1886 р. с. 238 є перелік основних подій, що відбувся в Харківській губернії.

1668. Учасіе украинцевъ въ возстаніи гетмана Брюховецкаго (бунтъ въ г.г. Краснокутскѣ, Недригайлѣ, Чугуевѣ, Цареборисовѣ, Торѣ, Зміевѣ). — Казнь Брюховецкаго.

1669. Жалованія грамоты за подавленіе возстанія полковникамъ харьковскому—Григорію Захаржевскому-Донцу, ахтырскому-Демьяну Зинovieву и сумскому — Герасиму Кондратьеву.

За вибиті з козаків кошти за згодою російського царя і проектом російських архітекторів і будівників починається будівництво Воскресенської церкви, як духовного символу колонізації наших земель Росією. Після смерті Герасима його син Андрій у 1702 р. закінчує її будівництво.

Петро I в Сумах

— Декабря 28 государь былъ уже въ Сумахъ, гдѣ императрица проживала съ женою Меншикова и со свитою. Сумскимъ полковникомъ былъ Иванъ Андреевичъ Кондратьевъ. (Ф. III, 326, 327).

Я подаю документи, які були надруковані у книзі „Доба гетьмана Мазепи в документах” / Упорядник С. О. Павленко — К. Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”, 2007 р.

1708, грудня 29. — Суми.

Лист графа Г. І. Головкина до гетьмана І. І. Скоропадського

Ясневелможный и превосходительный господин гетман Войск Его Царского Величества Запорожских, мой благодетелю.

Понеже сотник глуховской господин Туранской отъезжает ныне отсюда к вашей велможности, а денги еще с Москвы по се число не привезены, того ради не имею что чрез сотника вашей милости доносить. Но о чем надлежало, писал я к велможности вашей обстоятельно сего же дня чрез присланного от вас казака прилуцкого в особливом письме, на которое ссылаясь, пребываю вашей велможности ко услужению готовый граф Гаврило Головкин

Из Сум,

декабря 29 дня 1708-го году.

Материалы Военно-учебного архива Главного штаба. СПб., 1871. – Т. I. – С. 631.

Документ надрукований не мовою оригіналу, а тією яка існувала на 1871 р.

З документа зрозуміло, що казна пуста і платити війську нічим. Що мусив сказати своєму війську Петро I, який тоді був у Сумах, правду, що казна пуста? Залишалось тільки брехати, що три торби з грошима вкрали. Ось звідкіля починався міф, бо торби вирішили пов'язати з перебуванням в місті Петра I. Катерині II легко було пояснити, що герб має відношення до перебування царя в місті і історією втрати трьох торб. Граф Головкин по аналогії з російськими Сумською губою і Сумським острогом, що знаходяться на півночі, вживає спотворене з назви Сумин слова із Сум, а потім добавивши закінчення трансформує в Суми і на мапах річку і місто починають писати Сумми. Назва міста втрачає зв'язок з історичним походженням.

Ось ще документ. „ ... Сего 4 числа декабря господин гетман Шкуропадский писал в Полтаву к полковнику и старшине, дабы

правианту драгуном и фураж лошадем давали на месяц по 1 четверику (26,2387 куб. дм.) муки ржаной на 4 человек, круп четверик, сена по два воза, овса осмен на лошадь.

При сем же писме посылаю до вашей светлости табел полку ингермоланского.

Которые в Ахтырке оставлены худые лошади, прикажи отписать ваша светлость до ахтырского полковника, дабы доволно корму давали на тех лошадех и драгунам провианту.

Покорный услужник вашей княжей светлости

бригадир Волконский

Из Полтавы дня 4 декабря 1708.”

Публікація Г. П. Георгіївського// Исторический журнал. – 1940. – № 12. – С. 83.

Не тільки солдати не отримують кошти, але і коні доведені до критичного стану. За рахунок місцевої людності утримувалося військо Петра I, але хіба можна було прогодувати таку велику армію. Військо починає грабувати місцеве населення.

1709, січня 5. – Суми.

Лист графа Г. І. Головкина до гетьмана І. І. Скоропадського

Ясневелможный и превосходительный господин гетман Войск Его Царского Величества Запорожских, мой благодетелю.

Получил я вчорашняго дня от вашей велможности два писания, отпушенные из Глухова, сего генваря 1-го и 2-го чисел, из которых, также и из приложенных писем, о всем содержаніе выразумел, и что изволишь напоминать в первом своем из оных писм о учиненном грабеже от Войск Его Царского Величества в

Ромнах жителем, и сіе грабленіе, правда, учинилось от некоторых своевольных, которые напредь приходу в тот город генерала Галларта пріехали; но потом те своевольники все, как офицеры, так и рядовые, по розыску изобретены, и что пограбленного у них ссыскано, то посланной для нарочно от Его Царского Величества двора маеор Бартенев с полковниками и аудитором отдают ныне в Ромнах по прежнему тем, у кого что взято; а помянутых грабителей, как офицеров, так и рядовых, велено казнить в Ромнах смертью во страх другим. И тако, видя сію казнь тем грабителем, прочіе, чаю, уже не отважатся никогда дерзать чинить таких своеволств и грабителств; при том же объявляю, что и полковников тех, которые оными командовали, велено взять за караул. При том вашей велможности указов своим писать: естли когда Станислав Лещинскій и шведцкой генерал Красов, обретающейся при нем, Станиславе, с корпусом войск шведцких, пойдут в слученіе к королю шведцкому в Украйну (чего мы не чаем), и будет тогда требовать казаков присланной отсюды с войском фельт-маршал-лейтенант Голц и генерал-лейтенант Голицын, и ваша б велможность в такой случай приказал быть при нем господине фельт-маршале-лейтенанте Голц казаком Кіевскому, Белоцерковскому и другим тамобочным полкам. Впрочем пребываю вашей велможности ко услуженію готовейшій
граф Головкин.

Из Сум, генваря в 5 день 1709-го году.

Материалы Военно-ученого архива Главного штаба. – СПб., 1871. – Т. 1. – С. 631-633.

Під час Північної війни в Ромнах протягом листопада-грудня 1708 р. знаходилась зимова штаб-квартира шведського короля Карла XII та гетьмана Мазепи, яких міські жителі зустрічали хлібом і сіллю. З цього приводу російська армія вирішила влаштувати пограбування.

Іншою причиною були великі морози, а голодна і погано зодягнена армія дуже від них потерпала. Під час військових сутичок загиблих не тільки шведів, але і своїх солдатів миттєво роздягали до нитки. Така вона історична правда тих петровських перемог.

Тогда же получили вѣдомость, что король шведскій со всею арміею идет на Сатурс; и тако ночевал у Веприка, возвратились к Лебедину: а Аларт вступил в Ромен (отколь неприятель вышел); в то время мороз был чрезвычайный, так велик, что птицы на воздухѣ мерзли; и хотя наши большую часть дороги шли вполѣ льду, также ночевали около деревень; однако же со 150 человекъ ознобили руки и ноги и нѣсколько десятков померло, а неприятель чая о нас, что станем Галич штурмовать, того дня в одной долині с войском милях в 3 на степи двоим суток стоял, дабы во время штурму на нас напасть, гдѣ как их взятыя генералы и офицеры послѣ сказывали, в войскѣ их от мороза померло, и руки и ноги ознобили нѣсколько тысяч человекъ.

В січні місяці в Сумах з Петром I були два полки гвардії і Інгерманландський та Астраханський полки.

Уявіть собі, як могли сумчани прокормити ці 8 тис. чоловік.

1709. Въ Сумахъ при манифестѣ отъ 21 января обнародованы письма Мазепы къ королю польскому Станиславу Лещинскому, въ которыхъ оный излагаетъ намѣренія свои передать Малороссію во власть Польши. Февраля 3 объявленъ отвѣтъ на прокламацію Карла XII (Пам. кн. 1865 г. 52).

— Царевичъ Алексѣй Петровичъ уѣхалъ изъ Сумъ 12 февраля. Государь оставилъ ихъ раньше. Такъ что 3—7 февраля оный былъ въ Ахтырѣхъ (іб., 49), а 8 уѣхалъ въ Бѣлгородъ (іб., 50).

№ 767

1709, червня 22. – 3-під Рубльовки.
Лист І. Кондратьєва до О. Д. Меншикова

Ясне освещени Римскаго и Російскаго государств князь Его Царского Величества губернатор, над кавалерією генерал и кавалер мой всепремиловитѣйшій особливый патроне, государь Александр Данилович.

По полученіи свѣтлости вашей указу, в котором велено мнѣ итти с полком моим в Рублювку, и я по свѣтлости вашей указу с полком своим собрався мѣсяца сего іюня 22 пришел к Рублювцѣ, о сем свѣтлости вашей донести с доземным моим, уклоном, а патронству вашему себе[...] достаю.

Свѣтлости вашей превьсочайшаго добрадѣя моего низайшій раб и слуга Иван Кондратьев.

С полку с-под Рублевки,
іюня 22 дня 1709 году ⁷⁸³.

Подивіться, як себе величає Іван Кондратьєв у зверненні до Меншикова, як раба і слугу, а на Україні вони були козацькі полковники і з безправними рабами своїми козаками робили все що хотіли.

Ось як зобразив художник М. Лебідь сцену біля Воскресенської церкви в Сумах. Раб Іван Кондратьєв поруч з Петром І, а

світліший Римський і Російський князь Меншиков позаду. Під час святкування нового року Петро I був на церковних службах у дерев'яному Преображенському соборі. Можливо, що у Воскресенській церкві з її великими підвалами зберігали порох і запали, а також зброю. Протоіерей Олександр Двінятин в своїй книжці „Я кличу живих, я плачу за мертвими”, посилаючись на Якова Левицького стверджував, що Петро I „сам читав за літургією Апостол” у Воскресенській церкві. Мені важко уявити, щоб під час війни Петро I не перетворив церкву в оборонний об'єкт.

Іван крутився з ранку до вечора забезпечуючи цю російську орду, а Меншиков тільки кулака під ніс йому сував і все вимагав, вимагав. Яке то було щастя, коли російське військо покинуло місто. Скільки треба було зусиль щоб обіbrane місто пережило зиму.

Наш край, на превеликий жаль, подарував і духовника Петра I, який відпускав всі гріхи по знищенню українців Петру I.

ховенства, укрываясь отъ военной службы. Нѣкоторые священники происходили изъ дворянскихъ фамилій, переселившихся изъ за Днѣпра въ Украину. Таковъ былъ духовникъ Петра I, протоіерей Тимофей Надаржинскій, уроженецъ сл. Тростянца (Ахт. у.) имѣвшій въ Ахтырскомъ уѣздѣ громад-ное количество земли и 4 т. пожалованныхъ ему крестьянъ.

Загалом майже всі Кондратьєви були хитрі, підступні і жорстокі люди. Вони не тільки жорстоко грабували своїх підлеглих і кріпаків, але постійно ворогували і між собою. Забирали навіть власність у малолітніх нащадків до яких були призначені опікунами. Свого часу не пожалів Г. Кондратьєв і рідної сестри, що займалася пограбуванням на шляхах. У ті часи з Московської держави на її кордони тікало багато кримінального елемента. Сколотити з них собі банду теж було не важко, але на мій погляд між Г. Кондратьєвим і сестрою була і свого роду конкуренція по захопленню земель, що в ті часи було загально прийнято, але таке

право мали ті хто служив у полку. За легендою він замурував сестру в стіну церкви, хоча так поступали з великими достойниками мощі яких ховалися в нішах церков.

Чім більше ділився спадок Герасима Кондратьєва між нащадками, тим більше втрачався їх вплив на життя нашого краю. Після реформи 1861 року вони трансформуються з дрібних поміщиків, власників цукрових, селітроварних, салотопних заводів на чиновників-службовців, або займаються торговою діяльністю. Спочатку в них орендують цукрові заводи такі як І. Харитоненко і Д. Суханов, а пізніше вони переходять у їх власність.

Щоб не повторювати відомі факти з життя роду Г. Кондратьєва і не визивати у малоосвічених людей невдоволення книжкою, я відсилаю їх до книжки В. В. Комарова „Кондратьєви. Род воинов и благотворителей”. Вона є в достатній кількості в бібліотеках.

Не можу я погодитися з автором книжки „Я кличу живих, я плачу за мертвими” протоієрея Олександра Двінятина, що протиставляє Герасима Кондратьєва російським воєводам. Якщо і були протистояння, то хто більше покладе до своєї кишені. Полковник мав більше земельної власності, а воєвода - влади, яку намагався трансформувати у прибутки. Не можна погодитися і з тим традиційним поглядом на наші землі російської історіографії, яку навіяла Двінятину Лада Павлівна Сапухіна.

Тепер, після з'ясування питань кому і за що служили полковники Кондратьєви, повернімося до Воскресенської церкви.

Архітектура Свято-Воскресенського Собору

Церковний ансамбль розташований у північній частині історичного середмістя біля колишньої Малої Московської брами, що завершувала з півночі фортечну частину міста і відкривала шлях на Холодногірський посад, який завершувався

Великою Московською брамою за церквою Св. Богородиці. Церква, завершена будівництвом у 1702 р. Довгий час будівля церкви залишалася домінантою всього міста і з якої можна було спостерігати територію далеко за містом. Нова дзвіниця, збудована у 1906 р., підсилювала домінуючу роль церкви у північній частині міста. Будівництво будинку обкому КПУ і обласної ради зруйнували домінуючу роль цієї пам'ятки культури.

З трьох боків перед входами були влаштовані прямокутні в плані ганки притвори. У середині XIX ст. над північним і південним з них надбудовано другі поверхи, а головний вхід перенесено з західного на північний фасад з прибудовую критих сходів Г – подібного плану, що ведуть у верхню церкву. Внаслідок цих перебудов композиція споруди набула хрещатого характеру. При церкві первісно була невисока масивна дзвіниця, увінчана шатром. Вона зруйнувалася в кінці XIX ст.

У 1978 р. було завершено реставрацію церкви та дзвіниці за проектом архітектора М. М. Говденка. Спочатку планувалося церкву знищити, а на її місці планувався сквер і майданчик для транспорту. За свідченням Володимира Пилипенка церкву від підриву спас він. Він попросив Л. П. Сапухіну дати телеграму у міністерство культури, а сам зателефонував у ЦК Компартії України. Своє прохання він пояснив тим, що церква є символом українсько-російської дружби. Ніякої ініціативи з боку почесного вандала нашого міста Лушпи не було. Це все брехня. Центральна партійна влада дала добро на збереження церкви. Після реставрації церква постала у всій своїй красі. Ось тоді і став Лушпа приписувати собі заслуги в її збереженні. Всі спроби відстояти колишній будинок Російського страхового товариства Штейнера (тоді там був міськвиконком) не дали результату і ця видатна пам'ятка міста була знищена. Церква відігравала роль філіалу художнього музею, де розташовувався відділ декоративно-прикладного мистецтва. Я пам'ятаю, коли фірма

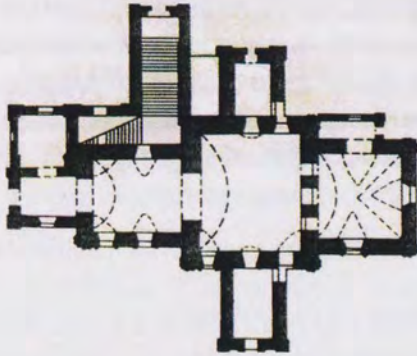
Даніелі запустила трубний завод, то з Італії приїхала делегація представників від громади. Одна з цієї громади цілий день фотографувала зразки краму, що був конфіскований з крамниць місцевих купців після революції і стараннями Онацького, при створенні музею були йому передані. Я випадково був свідком цього фотографування у верхньому храмі.

У 2000 р. церкву з дзвіницею повернули релігійній громаді. Мені теж довелося вести боротьбу за її повернення. Почесний громадянин Сум Анатолій Єпіфанов, що вже в наші часи, знищив найкращі зразки архітектурно-ландшафтних комплексів садиб Миколи Суханова і родини Харитоненків, на посаді голови ОДА постійно відмовляв у поверненні цієї церкви православної громаді Київського патріархату. Ми підняли всі національно налаштовані політичні партії і громадські рухи і вимагали повернення храму. Я дав декілька статей у г. „Червоний промінь”. Спочатку нам віддали дзвіницю, але там було дуже маленьке приміщення. У результаті посилення тиску на режим Кучми і його представника на Сумщині Єпіфанова влада була змушена нам повернути храм.

З цього періоду закінчується історія російської колоніальної церкви, а розпочинається історія української православної церкви. Церква відчувала брак кваліфікованих моральних кадрів священиків, що негативно позначилася на її роботі, але поступово кадрові проблеми були вирішені. Вдалося встояти і проти провокаційної роботи російської православної церкви. Архітектура церкви вирішена в стильових формах українського відродження, що були спотворені контамінацією форм і деталей московської архітектури кінця XVII ст. По традиції тих часів будівництво велося під керівництвом московських майстрів, та і сам проект, видно, був розроблений ними.

Храм був тридільним, триверхим, двоповерховим, з верхнім холодним храмом Воскресіння Хрестового і нижнім теплим – св. Андрія Первозванного.

План першого ярусу Воскресенської церкви.

До українських елементів відносять просторові композиції храму: тридільність, триверхість, ярусність побудови верхів. Квадратний в плані вітвар (5,5 x 5,5 м), нава (7,7 x 7,7 м) і прямокутний бабинець (5 x 6 м) згруповані вздовж вісі схід-захід і завершені банями.

В об'ємно-просторовому плані підкреслена домінантна роль центрального верху, що має висоту до хреста 35 м. Верхи над вітварем і бабинцем значно нижчі. Це у поєднанні з пониженими обсягами двоповерхових притворів створює розвинену пірамідальну центричну композицію з чітко виявленими

поздовженою і поперечною вісями, головною вертикальною віссю центрального верху й двома підпорядкованими вісями бічних верхів. Усі фасади симетричні, проте сходова клітина, прибудована з півночі, вносить елемент дисиметрії в загальну побудову об'ємів.

Кожен з трьох основних компартаментів – це баштоподібний об'єм типу восьмириг на четверику. Масивні восьмирики увінчані контрастними за формами витонченими ліхтариками з грушовидними маківками, що мають глибокі перехвати. Дуже пластичні обриси дахів трьох восьмиригів. Особливістю цієї

пам'ятки є підвищений, порівняно з бічними, середній четверик, причому восьмирики бабинця й вітваря впритул прилягають до нього, утворюючи монолітну конструкцію.

Двоповерховість будівлі підкреслена на фасадах широким антаблементом з профільованими тягами в рівні міжповерхового перекриття. Нижня тепла церква перекрита системою низьких коробових склепінь із розпалубками, що в поєднанні з арками, які з'єднують компартименти,

підкреслюють глибинно-просторову перспективу з горизонтальним розвитком простору в напрямку до вітваря. Масштаб цього інтер'єру суто камерний.

У верхній холодній церкві простір кожного об'єму розкритий до зеніту бані. Перехід від четверика до восьмирика здійснено за допомогою системи конічних тропів.

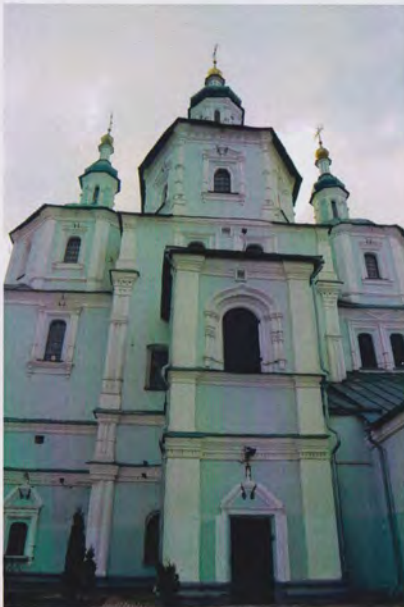

Середня баня вдвічі більша від бічних і має два заломи й світловий ліхтар. Восьмерики вітвря і бабинця несуть восьмилоткові зімкнуті склепіння. Тут драматургія внутрішнього простору побудована на контрасті приземистих затемнених об'ємів притвору, переходу із сходової клітки, через які проходять миряни, зі щедро освітленим високо розкритими башто подібними компартаментами, що приєднані широкими арками. Завдяки вертикальній спрямованості форм інтер'єр має героїчний масштаб. Принципи декорування фасадів й низка архітектурно-орнаментальних мотивів – ті ж самі, що і в найперших мурованих храмах Слобожанщини (Покровський собор у Харкові).

Вони генетично пов'язані з мурованою архітектурою Московського царства тієї доби. Зовні грані всіх компартamentів підкреслені на рогах півколонами або пілястрами. Вікна

облямовані ордерними наличниками з розірваними мандриками. До унікальних особливостей екстер'єру належать наріжні пучки півколон з перехватами та віконні прорізи шестикутних обрисів. Пілястри стін центрального четверика вінчають капітелі оригінального малюнку. На південному фасаді зберігся єдиний первісний портал, що облямовує вхідні двері до вівтаря теплої церкви. Дверний отвір з лучковою перемичкою фланкують

півколонки з капітелями простого профілю. Портал вінчає високий трикутний фронтон зі зрізаною вершиною. Центральна головка фронтона увінчана шишкою. В цілому портал спрощено повторює ордерну схему двоколонного портика, поширена в московській архітектурі кінця XVII ст. Стіни церкви та дзвіниці

муровані з цегли на вапняно-піщаному розчині, потиньковані й побілені.

Після ремонту 2002 р. зовні мають пофарбування в сіро-зелений колір. Усі профілі й форми декору набрані з лекальної цегли. Дахи укриті покрівельною сталлю по дерев'яних кроквах і залізних кружалах, пофарбовані в зелений колір.

План першого та другого ярусів дзвіниці

Після революції в церкві влаштували гуртожиток для студентів технікуму, які і знайшли замуровані в стіні кістки. Вже в період незалежності на території церкви знайшли дві ями з кістками. Я не знаю до якого періоду віднести знищення людей. В 30-х роках в будинку Штейнера розташовувався відділ НКВС, а в період окупації політична поліція СД (служба безпеки). Пишуть, що там було гестапо. Гестапо діяло на території Рейху, як внутрішній орган безпеки. Роки три тому, я зустрів у сквері, біля пам'ятника чорнобильцям, чоловіка, що сказав, коли вони були малими пірнали біля мосту, а тоді глибина там була до 3-х метрів. Той хто досягав дна хапав мул, як доказ того, що він дістав дна. Мій співрозмовник теж схопив мул, а коли винирнув побачив купу полонаних золотих каблучок. Я пам'ятаю, що про це тоді писали в газетах. Колишній начальник архіву КДБ-СБУ Зубко мені казав, що це поховання часів окупації. Після 1961 року приміщення церкви використовувалося під бази.

Фотоальбом собору

*Якщо тепла в душі не вистачає,
Є відчуття, немовби в світі – сам,
Коли душа притулку скрізь шукає,
З надією іду у Божий храм.*

Анатолій Бутенко

Нижній теплий храм в ім'я св. Андрія Первозванного

Нижній теплий храм було освячено на честь Святого апостола Андрія Первозванного, ангела-хранителя сумського полковника, з благословіння митрополита Іустіна Базилевича 23 жовтня 1702 року.

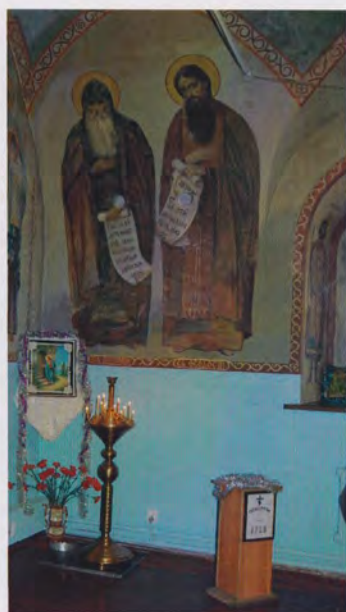

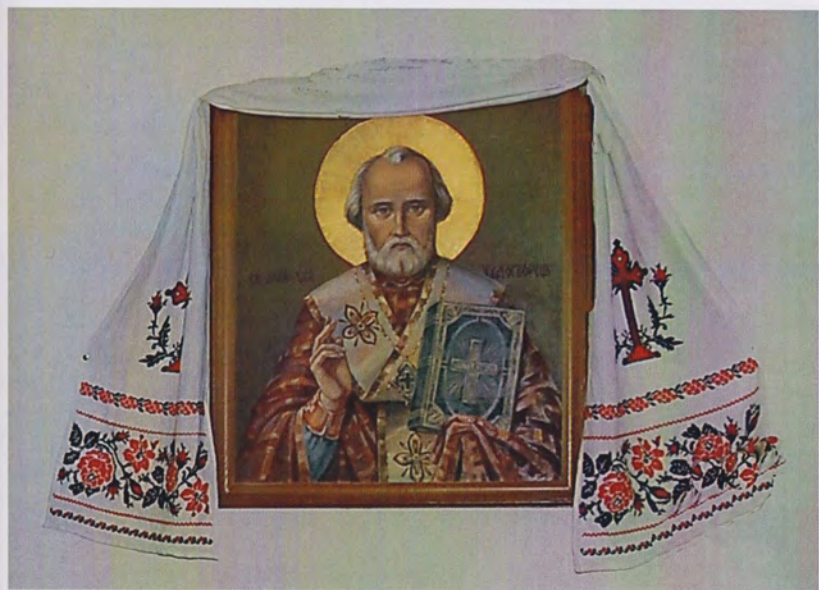

Верхній холодний храм в ім'я Ісуса Хреста

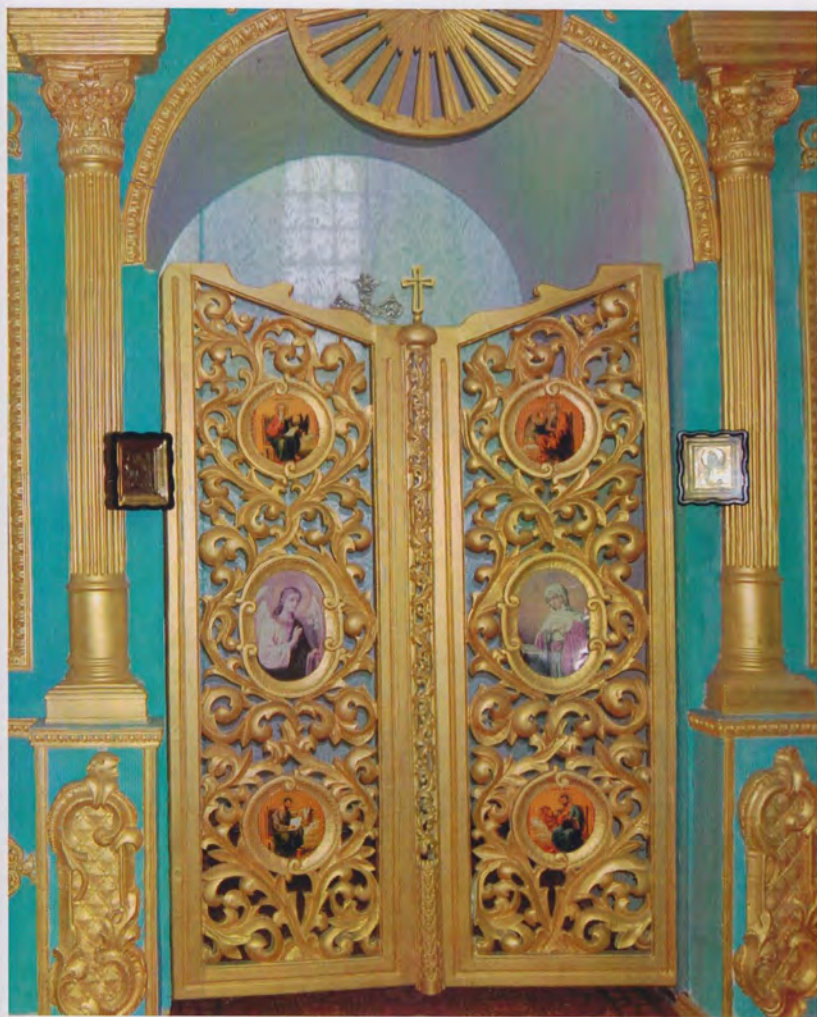

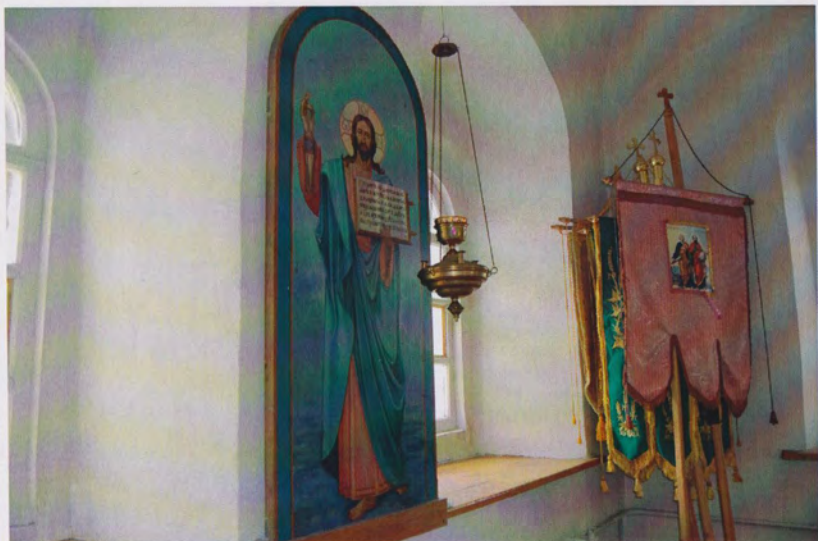

Це були перші ікони, що подарували церкві, коли вона розташовувалася ще в дзвіниці. Велику першу ікону церкви подарував художник Ломака.

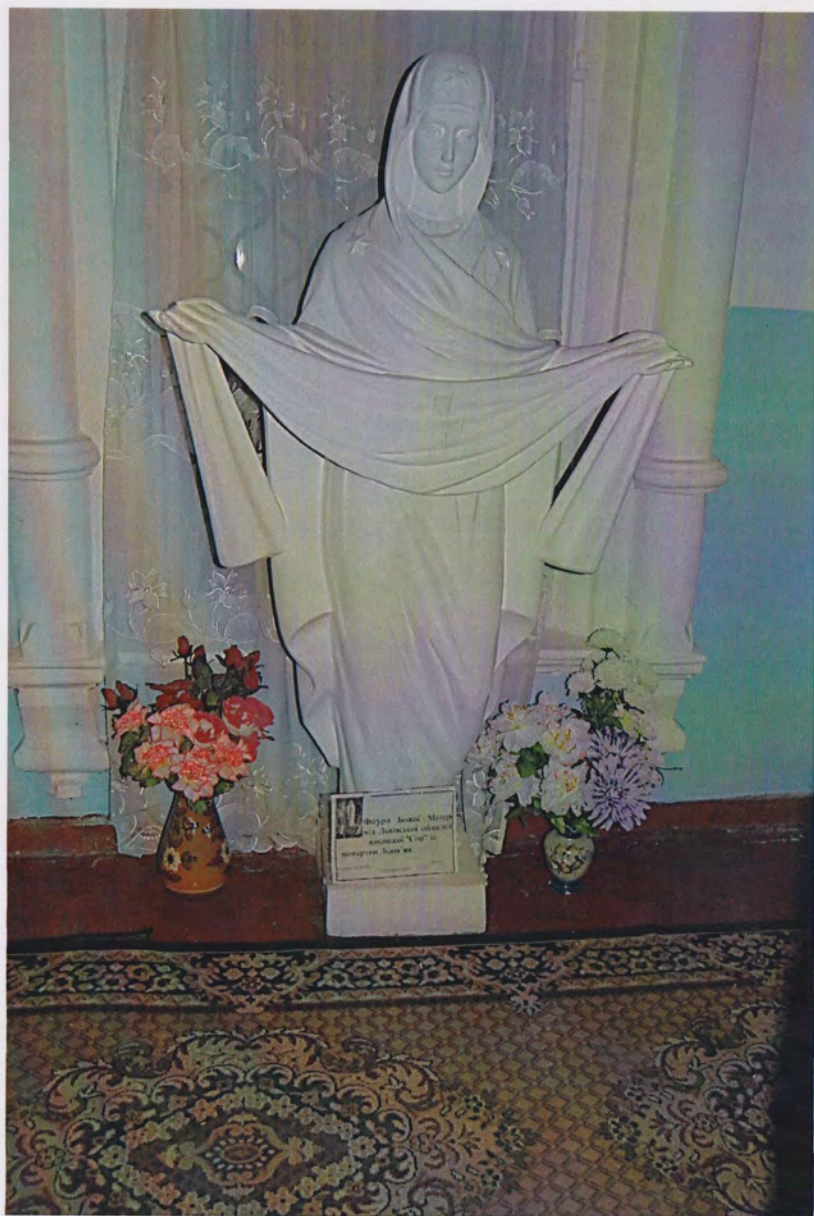

Церковні дзвони

На поновлення дзвонів кошти збирали всім миром. Хтось давав гроші, а хтось приносив лом кольорових металів. Всього було виготовлено 7 дзвонів. Які чудові мелодії виконувалися на них! Якою красою звуків заповнювалася площа! Два дзвони вкрали під час перерви. Це сталося за часів єпископа Флавіана. В приміщенні, де висять дзвони, зробили вікна, і тепер їх не чути. Треба дзвони відновити, а вікна мусять відчинятися. На мій погляд мелодію дзвонів треба записати і виконувати в Соборі, а також їх мелодією відкривати сайт Свято-Воскресенького Кафедрального Собору.

Сторінки історії Воскресенської церкви

2 вересня 1732 р. під час грози, від удару блискавки були пошкоджені іконостас і дерев'яна покрівля Воскресенської церкви.

У 1811 році син Степана Кондратьєва, генерал-провіантмейстер Михайло Степанович Кондратьєв побудував цегляну огорожу навколо Воскресенської церкви, а після руйнівної пожежі 19 серпня 1791 р., коли згоріла половина міста разом з церквами, надав Воскресенській церкві допомогу. Кошти на іконостас дали Петро Кроква і його дружина Наталка.

15 листопада 1793 р. поміщик, городовий секретар Іван Олександрович Кирилов подарував Воскресенській церкві побудований після пожежі ним разом з матір'ю, монахиною Сосанною, цегляний дім з 6 покоїв, 2 сіней, та в середину двору дерев'яних два сараї і одна горниця для старих і німецьких людей.

За документами 1824 року Воскресенська церква мала: „церковь каменная двупрестольная во имя Воскресения Христова и Андрея Первозванного, построена в 1702 г., к продолжению служения нет опасности, сосуды серебряные, книг полный церковный круг. При церкви колокольня каменная, на ней колоколов 5: в 1 весу 52 пуда, во 2 - 26 пудов, в 3 - 8 пудов, в 4 - 4 пуда, в 5 - 2 пуда. Ограда каменная, крепкая. Опись церкви и еѣ имущества имеется.

Подцерковной земли, как при градской церкви нет, дом каменный при церкви надлежащий, о четырех покоях, с двумя особыми деревянными флигелями и амбарами имеется. Священнослужитель живет в собственном доме. Староста церковный - обыватель Марко Андреев сын Кроквы - 49 лет”.

Кількість прихожан у 1824 році була 550, у 1827 – 264, у 1828 – 261, 1829 – 245.

1829 р. староста Сава Ільченко будує біля церкви 12 крамниць і здає їх в оренду за 500 крб. сріблом, а церковний будинок здав за 300 крб. сріблом.

4 травня 1840 р. пожежа знищила церковний будинок.

1848 р. Староста Никифор Іванович Галкін відбудовує церковний будинок і робить його двоповерховим. На будівництво будинку було витрачено 2700 крб. сріблом.

1854 р. Ураган зірвав верхню частину купола і хрест. У 1855 р. провели ремонтні роботи і відновили купол з хрестом.

1855 р. відбулися чергові торги з оренди церковного будинку, виграв оренду новомосковський міщанин Петро Непонінаков.

За часів радянської влади церкву перетворили на комсомольський гуртожиток.

Воскресенську церкву закрили у 1930 р.

19 вересня 1940 р. Виконавчий комітет Сумської обласної ради прийняв постанову за №704 „Про знесення молитовного будинку колишньої Воскресенської церкви”.

Під час окупації церкви повертали релігійним громадам. Сумчани не визнали Московський патріархат і всі храми були віддані „підгорнівцям”. Воскресенська церква потребувала великого ремонту. По деяким відомостям вона все ж була відкрита 3 січня 1942 р. Священиком був Микита Горунов. Після 1943 р. вона продовжувала свою роботу.

Воскресенську церкву було знято з реєстрації 5 квітня 1961 р.

З допомогою політичних партій і громадських організацій національної орієнтації в 90-х роках було створено громаду

УАПЦ. Було написано багато звернень від імені громади до президента, голови ОДА Єпіфанова, і ось на передодні 1995 р. нам віддали в користування дзвіницю Воскресенської церкви. Координацією дій з повернення громаді церкви вів голова НРУ Олексій Дубовик.

У 1996 р. нижній теплий храм святого апостола Андрія Первозванного нарешті було передано церкві. 30 листопада і 1 грудня 1996 р. тут відбулися перші відправи. Верхній храм ще залишався у розпорядженні музею.

У 2000 році від Різдва Христового вся споруда храму передана у власність церкви.

Відомості про священиків, дияконів, старост Воскресенської церкви

Архівних відомостей про Воскресенську церкву і священиків дійшло дуже мало.

1741 р. диякон Воскресенської церкви Іоанн Карпов став священиком у Нижній Сироватці

У 1759 р. відставний полковник Степан Кондратьєв скаржився на священика Воскресенської церкви Михайла Ставровського: „с самого начала построения означенной церкви учинен предками его склеп, где оные предки похоронены, и склеп сей до последнего времени был нерушим, а ныне той церкви священник Михаил Ставровский, для одной ему, полковнику, обиды, на том самом месте не токмо каменную стену повредил, но и кости предков его, полковника, выбросивши, похоронил купца. У тому же Ставровский через повседневное своё пьянство должности своей править не может”

Слідство підтвердило скаргу Кондратьєва. Ставровський дійсно наказав в склепі Кондратьєвих кам'яну стіну розібрати і викинути з того склепу кістки, і побудував замість того дерев'яний склеп, в якому і поховав померлого купця Василя Данилова.

Згідно тих правил Ставровського могли оштрафувати на 5 крб., або заборонити службу, але Владика Іоасаф 18 лютого 1759 року прийняв наступне рішення: „за вышеписанное дерзновение священник Ставровский, что церковное строение ломал и мертвые кости полковника Кондратьева из склепа выбросил и купца похоронил, також и за пьянственное житие, хотя по силе Церковных правил и подлежит немалому штрафу и запрещению, но вместо того, и для прекращения ссоры с полковником отрешить его, Ставровского, от Воскресенской церкви и быть ему в том же городе Сумах при церкви рожества Пресвятой Богородицы на половинной части, а на место его при Воскресенской церкви быть Рождественской церкви священнику Максиму”. Як складалася подальша доля Ставровського дивіться в додатках.

У 1783 р. призначено паламаря Воскресенської церкви Василя Аптекарева дияконом.

У 1800 р. настоятелем Воскресенської церкви був протоієрей Афанасій Михайлов син Ставровський.

У 1802 р. Афанасія Михайловича змінив його брат протоієрей Василь Ставровський.

У 1802 р. владика Христофор Сулима призначив на диякона Воскресенської церкви племінника отця Василя, священника Парфенія Афанасьєва, сина Ставровського.

У 1811 р. в церкві служили: протоіерей Василь Ставровський, священник Парфеній Ставровський, диякон Іоанн Максимов, староста Федір Овчаренко.

У 1824 р. церковним старостою був обиватель Марко Андрійович Кроква.

З 1830 р. свого постійного священника церква не мала. У серпні – вересні 1830 р. служив о. Афанасій Василевський, жовтень-квітень 1831 р. – о. Дмитро Замятин, травень-липень – знову о. Афанасій Василевський, серпень – жовтень священник Іллінської церкви о. Олександр Матвієвський. З вересня 1832 р. було призначено постійного настоятеля храму о. Олександра Степурського.

28 лютого 1844 р. старостою церкви став купець III гільдії Никифор Іванов син Галкіна.

У 1855 р. клір церкви доповнюється дияконом.

У 1875 р. настоятелем церкви був о. Дмитро Нікулищев.

З 18 лютого 1890 р. настоятелем церкви став о. Павло Хижняков.

У „Харківських календарях” я знайшов прізвища священників Хижнякова Павла Петровича (1892) і Беляєва Олександра Миколайовича (1915).

У „Довідковій книзі” за 1904 р. для Харківської єпархії секретаря Харківської Духовної консисторії Івана Самойловича на 437 с. ми знаходимо наступні відомості:

„Воскресенская церковь построена в 1702 г. тщанием и собственным иждивением стольника, полковника Сумского полка Андрея Кондратьева; каменная, о двух престолах. Главный – во имя Воскресения Господа Иисуса Христа; придельный – Св. Апостола Андрея Первозванного. От города Харькова в 180 в.

Почтово-телеграфная контора здесь. Земли усадебной 249 кв. сажени. Прихожан мужского пола 470, женского пола 453. Неприкосновенный капитал 8750 руб. из коего процентами на 7150 р. Кроме того церковь получает дохода 1400 р. за сдаваемый в наём двухэтажный дом и 13 номеров каменных лавок, находящихся в городе. Причта по штату положено: священник и псаломщик. Жалование священнику 141 р. 12 коп., псаломщику 47 р. Причт помещается в церковном доме. Школ и Приходских Попечителей нет. Священник Павел Хижняков 48 лет. Окончил семинарию по первому разряду. Священник с 1881 г., на настоящем месте с 1890 г. Проходит должность законоучителя женского училища, член комитета грамотности. Последнее награждение камилавка с 1898 г. Псаломщик, в сане диакона, Иоанн Никольский 32 г. Обучался в духовном училище. Псаломщик с 1889 г., в настоящем месте с 1893 г. В сане диакона с 1894 г. Церковный староста купец Лука Харченко с 1895 г. Награжден золотой медалью на Станиславской ленте в 1901 г.

Протоіерей Олександр Двінятин в своїй книзі „Я кличу живих, я плачу за мертвими” прізвище Беляєва перекутив на Більцева. В додатках є відомості з „Харківських календарів”, де кожен може сам перевірити правильність написання прізвища. За період з 1911 і по 1918 рік., коли настоятелем церкви був Олександр Миколайович Беляєв, різко впали прибутки церкви. З цієї обставини міська дума, враховуючи історичне значення церкви, виділила на ремонт 500 крб. Прихожанами церкви були робітники, що мешкали на Холодній горі, і частіше всього вони ходили в церкву Пресвятої Богородиці, що була поруч.

4 червня 1916 р. в Сумах було засновано єпископську кафедру, на яку рукоположено єпископа Митрофана.

У 1919-1920 рр. настоятелем церкви був Олександр Мігулін.

У 1942 р. священником був Горунов Микита Автономович. Він народився в у 1888 р. в с. Пушкарівка Сумського району, за національністю українець, освіта – 3 класи церковно-приходської школи. У 1911 р. він особисто зустрічався з монахом Стефаном Підгорним в Суздальському монастирі. На священника рукоположений Воронежським єпископом Олексієм 1928 р. за рекомендацією Підгорного Василя Пилиповича – онука Стефана. З 1928 по 1930 рік як „священик-підгорнівець” служив церковну службу в деяких населених пунктах Сумської, Курської і Белгородської областей. У жовтні 1942 р. Микита Автономович брав участь у з'їзді „підгорнівців” в м. Тростянець. Він відстоював ідею самостійної церковної організації, і вихід з під керівництва Московського патріархату.

З 1947 р. настоятелем церкви був Олександр Вадзінський, який прослужив у церкві аж до її закриття. Вадзінський Олександр Федорович народився 1891 року в с. Устинівка Харківської області, після закінчення семінарії у 1914 році став священником. Був засуджений за ст. 58 УК УРСР на два роки, за невиконання хлібозаготівлі. З 1929 по 1931 рік відбував покарання, після якого ніс пастирське служіння в с. Михайлівка, Сталінградської області. В Сумах отримав реєстраційну довідку під №232 від 10. 03. 49 р. через 6 років служби в Сумах 61-річного настоятеля Воскресенської церкви призначили благочинним Сумського округу. Штатним псаломщиком церкви в ті часи була Таранець Февронія Омелянівна, 1904 р. народження.

19. 01. 1995 р. на Водохрещі отець Лука та отець Володимир Кобзар відслужили першу Божественну літургію. Художник Володимир Васильович Ломака намалював першу ікону. Служби проходили на другому поверсі дзвіниці, приміщення було маленьке.

У травні 1995 р. до Сум вперше прибув з єпископською візитацією преосвященний Варлаам (Пилипишин), єпископ

Чернігівський і Сумський. На свято Святої Трійці та Духів 10 і 11 червня 1995 р. він провів відправу в дзвіниці церкви.

21. 09. 1995 р. до Сум прибув перший настоятель церкви отець Олег Ватманюк.

24. 03. 1996 р. на Сумську кафедру було висвячено архімандрита Геронтія (Хованського), який відправив свою першу літургію у Похвальну суботу 30.03. 1996 р.

Восени Суми відвідав Святіший Філарет, Патріарх Київський і Всієї Руси-України, який 7 і 8 вересня 1996 р. відправив всенічну і Божественну літургію на подвір'ї біля Воскресенської церкви.

21 жовтня 2000 р. на засіданні Священного синоду УПЦ Київського Патріархату було прийнято рішення про заміщення вакантної Сумської кафедри. Того ж дня відбулося наречення на єпископа насельника Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря отця Михаїла (Зинкевича). 11 листопада Владика відслужив всенічну, а в неділю 12 листопада першу літургію в Сумах.

На 2013 рік священиками Воскресенської церкви були: о. Богдан Козенко, о. Петро Попадинець, о. Михаїл Самотой. Протодиякон – Ігор Клименков. Диякон – Микола Карпенко. Староста – Степан Пак.

Єпископи УПЦ

Варлаам Пилипишин (1994-1996).

Геронтій Хованський (1996-2000)

Михаїл Зинкевич (2000-2002)

Флавіан (2002-2004) в миру Хома Пасічник

Мефодій (2004-і до цього часу) в миру Микола

Срібняк.

Додатки

Історичні сторінки церковного життя на Сумщині

Фрагменти зі статті протоієрея Миколи Лащенкова

Литературно-наукове приложеніє къ „Харьковскому Календарю“
на 1893 годъ.

Матеріали къ столѣтію Харьковской каѳедры. Христофоръ—
первый епископъ Слободско-Украинскій и Харьковскій. *Прот.*
Н. А. Лащенкова . . . . .

Первоприсутствующими за время Христофора были слѣдующіе протоієреи: въ Ахтыркѣ прот. Максимъ Яновскій, Богодуховѣ—Николай Кременицкій, Сумахъ—Константинъ Славинскій, Изюмѣ—Іосафъ Погорлевскій, Купянскѣ—Сергій Соколовскій, Острогожскѣ—Семень Сцепинскій, Зміевѣ—Петръ Столяревскій, Старобѣльскѣ—Алексій Оридовскій, въ Богучарѣ—Константинъ Донецкій. Нѣкоторые изъ этихъ протоієревей заняли мѣсто перныя города, Христофоръ производилъ ревизію дѣлъ въ духовныхъ правленіяхъ, затѣмъ, въ предложеніяхъ своихъ Консисторіи, членамъ правленій дѣлалъ выговоры или выражалъ благодарность и награждалъ ихъ. Въ послѣднемъ случаѣ указываемъ на того же священника К. Славинскаго, котораго послѣ личнаго обзора дѣлопроизводства въ Сумскомъ духовномъ правленіи Христофоръ въ концѣ 1802 года возвелъ въ санъ протоієрея съ назначеніемъ ему быть первымъ въ городѣ Сумахъ протоієреемъ и въ тамошнемъ духовномъ правленіи первоприсутствующимъ¹⁾. Духовныя правленія исполняли раз-

Сумскій Предтечевъ женскій монастырь былъ оставленъ по Высочайшему повелѣнiю открытымъ до кончины, проживавшей здѣсь, вѣковой престарѣлой Грузинской царевны. Въ 1805 году Христофоръ ходатайствовалъ предъ Св. Синодомъ объ оставленiи этого монастыря навсегда открытымъ. Въ своемъ донесенiи онъ указывалъ Синоду, что здѣсь еще очень крѣпки двѣ деревенныя церкви, одна соборная о двухъ главахъ, съ трапезою въ честь Юанна Предтечи, а другая въ честь Рождества Пресвятыя Богородицы, утварью и ризницею весьма достаточны, на деревянной колокольнѣ имѣется четыре колокола. Въ оградѣ 23 монашескихъ келлiй и квартира для священника. Прочiя строения: гостинница съ поварнею и двумя кладовыми, отдѣльно стоящими, амбаръ деревянный съ разною столовою посудою, изба и конюшенный дворъ, на которомъ устроенъ деревянный сарай. Весь монастырь окруженъ частiю деревянною оградою, а частiю плетнемъ. Тутъ же при монастырѣ огороды около двухъ десятинъ. Далѣе преосвященный писалъ, что, временно проживающая здѣсь, вдова помѣщица Слuzова желаетъ на свой счетъ устроить третiй каменный храмъ и снабдить его утварью, а окрестные дворяне и богатые купцы г. Сумъ изъявили желанiе снабжать монахиъ всѣми необходимыми средствами къ жизни. „Мнѣ извѣстно, писалъ онъ, что многiя дѣвицы изъ дворянъ слободско-украин-

ской губернiи намѣрены принять монашество и поступить въ этотъ монастырь. Къ сему онъ присовокупилъ, что Сумскiй женскiй монастырь оказалъ бы большое пособiе женскому Хорошевскому монастырю, который, какъ единственный женскiй въ епархiи, сильно бываетъ стѣсненъ мiрскими женщинами, посылаемыми сюда, по приговору судовъ, для несенiя эпитимiй. Св. Синодъ, руководясь Высочайшимъ указомъ состоявшимся 31 марта 1764 года, отказалъ въ этой просьбѣ 3). По смерти Грузинской царевны монастырь въ 1811 году былъ закрытъ. Живнiя здѣсь монахини черешли въ Хорошевскiй

монастирь, только самыя глубокія старицы, числомъ 13-ть, оставались здѣсь, пока не переселились въ вѣчность. Всѣ земельныя угодья взяты были въ вѣдѣніе казны. Храмы, келліи и амбары были проданы съ публичнаго торгу, а утварь и различныя вещи храмовъ переданы въ Харьковскій кафедральный соборъ, гдѣ нѣкоторыя изъ нихъ и нынѣ цѣлы. Оставшіеся послѣ публичной продажи двухъэтажный амбаръ, въ 1813 году былъ проданъ за 116 руб. ас., келліи монахинь за 36 руб., а гостинная келлія была продана духовенству г. Лебедина подъ постройку дома для нотной школы.

Монастир почав діяти з 1691 р. У самій слободі Лука існувала Введенська церква, де у 1792 р. був хрещений Павло Михайлович Линтварьов, у 1802 р. - Ганна Михайлівна Линтварьова, в 1805 р. - Антон Михайлович Линтварьов. Знаходилася вона над садибою Линтварьових. Біля неї ріс вишняк. Залишки цієї церкви і бачив А. П. Чехов.

На місці монастиря з 1834 р. по 1839 р. була збудована коштом Павла Михайловича Іоанно-Предтеченська церква, що дійшла до наших часів. Сволок зі старої церкви з написом року заснування Павло Михайлович використав в одному з садибних будинків.

Продажа зданій Ахтарскаго Троицкаго монастиря продолжалась и при Христофорѣ. Такъ въ 1809 году гражданское начальство продало жителямъ слободы Хухры кирпичъ на постройку, строившагося тамъ, каменнаго храма; кирпичъ продавался по 50 коп. за тысячу. ¹⁾ Оставался еще цѣлымъ главный Троицкій храмъ. Только изрѣдка отправлялъ въ немъ Богослуженіе священникъ сосѣдняго села. Сосѣдній помѣщикъ капитанъ Петръ Войновичъ просилъ Христофора дозволить ему на свой счетъ перенести храмъ въ свое имѣніе Доброславовку, Христофоръ на это не согласился ²⁾. Въ 1802 году онъ причислилъ къ сей церкви сосѣднихъ жителей, числомъ

160 душ мужескаго пола, назначилъ особаго священника, который жилъ скудными доходами, восполняемыми платою за молебны отъ богомольцевъ, которые, по дорогѣ въ Кіевъ и на обратномъ пути, заходили сюда. Привлекала ихъ сюда издревле чтимая икона „Всѣхъ Скорбящихъ радость“, находящаяся нынѣ въ южномъ придѣлѣ Троицкой церкви, и св. крестъ съ святыми мощами, подаренный Петромъ I-мъ своему духовнику о. Тимоѣю Надоржанскому, бывшему однимъ изъ самыхъ главныхъ ктиторовъ обители. Въ 1805 году Христофоръ ходатайствовалъ предъ гражданскимъ начальствомъ объ отводѣ причту церковной земли и объ отдачѣ во владѣніе небольшой участка изъ общественныхъ садовъ, принадлежащихъ монастырю до его закрытія, но ходатайство его не имѣло успѣха. Главнымъ попечителемъ монастыря Христофоръ сдѣлалъ настоятеля Ахтырскаго собора, протоіерея Теодора Щербинскаго. Онъ выдалъ ему три просительныхъ книги для испрошенія милостыннаго подаванія и поручилъ употребить всѣ способы къ исправленію ветхостей Троицкаго храма, пригласивъ къ сему лицъ благомыслящихъ и усердствующихъ храму. Щербинскій съ особымъ усердіемъ выполнилъ порученіе преосвященнаго и, въ теченіи пяти лѣтъ, на испрошенныя имъ деньги, въ количествѣ 2.265 руб., сдѣлалъ новыя окна и крыши и окружилъ храмъ и садъ плетневою оградой. Монастырь этотъ былъ возобновленъ въ 1842 году.

Въ Сумскомъ Успенскомъ мужскомъ монастырѣ, кромѣ каменнаго храма во имя всѣхъ Святыхъ, обращеннаго въ приходскую церковь, долго еще стоялъ цѣлымъ Архангельскій храмъ. Опустошеніе его началось съ 1805 года, когда, по распоряженію приказа Общественнаго призрѣнія, былъ проданъ для прихожанъ Сумской Покровской церкви иконостасъ и наружныя желѣзныя двери храма. Сосѣдняго села священникъ Теодоръ Дмитріевскій обратилъ запустѣлый храмъ въ амбаръ, здѣсь онъ хранилъ разныя хозяйственныя вещи, сушилъ ленъ и коноплю, а во время непогоды сюда загоняли пастухи скотъ,

почему вся церковь была засорена скотским навозомъ. Узнавъ о такомъ обращеніи священника съ храмомъ, Христофоръ подвергъ его и благочиннаго штрафу по пяти рублей въ пользу сиротъ духовнаго званія и приказалъ мѣстному благочинному двери храма заложить досками, на мѣстѣ св. престола поставить деревянный срубъ и на немъ водрузить крестъ. Теперь отъ монастыря не осталось никакихъ слѣдовъ.

Гроші на цей монастыр дав Герасим Кондратьев. Зовсім невірно пишуть, що Герасим Кондратьев заснував цей монастыр. У нього такого права не було. Монастыр розташовувався в с. Мала Чернеччина і розпочав свою роботу в 1658 р. Свою діяльність монастыр припинив у 1788 р.

Про торгівлю свѣчками

занимались продажею ихъ. Во время богослуженія жена священника располагалась съ своимъ товаромъ въ церкви, въ остальное время продавала его дома, куда приходили все, кому нужны были свѣчи къ крестинамъ или погребенію и т. п. Указываемъ на слѣдующій примѣръ. Прихожане Сумской Иль-

временіи своего поступленія къ сей Ильинской церкви, каждый на своей седмицѣ продавали собственныя свѣчи, приготовляемыя ихъ женами, а сколько дохода получали отъ продажи они не знаютъ, но полагають, что не болѣе 15 руб. въ годъ. На докладѣ Консисторіи Христофоръ написалъ: „такое извиненіе сихъ священниковъ ни мало не служитъ къ оправданію, какъ потому, что невѣдѣніемъ закона никто не долженъ отговариваться, а кольми паче священнику Левандовскому, яко присутствующему въ Сумскомъ духовномъ правленіи, которо-

му должно знать законы совершенно, такъ и потому что они производили продажу свѣчей за послѣдовавшимъ со стороны моей личнымъ запрещеніемъ; того ради оштрафовать ихъ за сіе взыскаіемъ съ каждаго по 10 руб., кои и обратитъ въ приходъ церковный Сумской Ильинской церкви, а дабы и въ прочихъ церквахъ епархій подобной свѣчной продажи не происходило, о томъ строжайше подтвердить указами всему духовенству“ 1). Въ 1808 году 17 апрѣля была издана Высочайше утвержденная инструкція церковнымъ старостамъ. Эта инструкція въ ряду историческихъ документовъ имѣетъ первостепенное значеніе. Она положила начало веденію церковнаго хозяйства совершенно на другихъ основаніяхъ и прежде всего дала иной характеръ представителю церковнаго хозяйства. Пренная должность ктиторъ была не болѣе,

Відомості з Харківського календаря за 1897 р.

Благочинные Сумскаго уѣзда.

1-го окр. *Никольскій* Вас., прот. Г. Сумы. 2-го окр. *Чураевъ* А-свій, свящ. Зашт. г. Бѣловоде.

Духовенство Сумскаго уѣзда.

1-й округ. Г. Сумы—Соб.-Преображенская ц.—*Никольскій* Вас. Вас., прот., *Фесенковъ* Ник. Степ., свящ. и *Церковничій* Ал-андръ Никол., свящ. Николаевская ц.—*Недѣльа* Сем. Троф., свящ. Воскресенская ц.—*Хижняковъ* Пав. Петров., свящ. Рождество-Богородичная ц.—*Сорочинскій* Плат. Іоаннов., свящ. Троицкая ц.—*Максимовичъ* Іоан. Іоан., прот. Пророко-Іаилнкая ц.—*Ставровскій* Андр. Прокоф., свящ. Ильинская ц.—*Григоровичъ* Филар. Іоаннов., свящ. Покровская ц.—*Литкевичъ* Мих. Герасим., свящ. Владмищенская Петро-Павловская ц.—*Мошенко* Никол. Петров., свящ. При тюремномъ замкѣ—Ал-идро-Невская ц.—*Авксененко* Іоан. Ал-идров., свящ. При Сумскомъ духовномъ училищѣ—Ахтырско-Богородичная ц.—*Грузовъ* Арпад. Федор., свящ. При гимназій—Свято-духовская ц.—*Лашенковъ* Феокт. Ал-сѣв., прот. С. Лука—Іоанно-Предтечѣевская ц.—*Червошецкій* Авт. Вас., свящ. С. Адекеѣвка—Рождество-Богородичная ц.—*Литкевичъ* Гавр. Евстигн., свящ. С. Бѣловоди—Георгіевская ц.—*Любинскій* Григ. Ал-сѣв., свящ. и *Будянскій* Пав. Арсен., свящ. С. Басовна—Казанская ц.—*Крохатскій* Іоан. Мавар., свящ. С. Локин—Успенская ц.—*Черниловскій* Никол. Ал-идров., свящ. С. Юнаковка—Рождество-Богородичная ц.—*Петровскій* Вас. Іоанн., свящ. Преображенская ц.—*Новопольскій* Конст. Федоров., свящ. С. Могилин—Владиміровская ц.—*Ястремскій* Евр. Кондрат., свящ. С. Битца—Александро-Невская ц.—*Василевскій* Дмит. Никол., свящ. С. Большая-Чернетчина—Іоанно-Богословская ц.—*Крыжановскій* Вас. Іоан., свящ. С. Токари—Іоанно-Предтечѣевская ц.—*Максимовъ* Вас. Петров., свящ. С. Малая-Чернетчина—Всѣхсвятская ц.—*Крохатскій* Стеф. Мавар., свящ. С. Верхн.-Сыроватка—Успенская ц.—*Ситенко* Іоан. Вас., свящ. и *Соколовскій* Вас. Іоанн., свящ. С. Тимоѣевка—Христо-Рождественская ц.—*Стефановъ* Пет. Сем., свящ. С. Бобринъ—Вознесенская ц.—*Раевскій* Пав. Антоп., свящ. и *Мотиланскій* Мих. Федоров., свящ. С. Нижнійа Сыроватка—Покровская ц.—*Бяляевъ* Ал-андръ Никол., свящ. и *Мильскій* Іоан. Конст., свящ. Тихоновская ц.—*Калужный* Никол. Самуил., свящ. С. Низъ—Іоанно-Богословская ц.—*Федоровъ* Тимонъ Конст., свящ. С. Ста-

рое—Николаевская ц.—*Гумилевскій* Петръ Іоанн., свящ. С. Шилевка—Покровская ц.—*Вьюгорскій* Іоан. Андр., свящ. С. Теремковка—Іоанно-Предтечѣевская ц.—*Хижняковъ* Федор. Петров., свящ. С. Ильми—Апфо-Зачатьевская ц.—*Стеллецкій* Сем. Стеф., свящ. С. Степановка—Георгіевская ц.—*Алеховскій* Алс. Ал-идров., свящ. С. Подлесовка—Николаевская ц.—*Ильинскій* Павелъ Петров., свящ. С. Николаевка—Рождество-Богородичная ц.—*Туранскій* Іоанн. Николаев., свящ. С. Анненское—Троицкая ц.—*Ильинскій* Фед. Ром., свящ.

2-й округъ. Г. Билополье—Рождество-Богородичная ц.—*Чукаевъ* Ал-сий Ром., свящ. Покровская ц.—*Луценковъ* Ал-дръ Никол., свящ. Пророко-Ильинская ц.—*Подлуцкий* Макс. Стеф., свящ. Прображенская ц.—*Ракиевскій* Митроф. Григ., свящ. Петро-Павловская ц.—*Бедричскій* Иоан. Никол., свящ. Архангело-Михаловская ц.—*Виноградскій* Илья Андр., свящ. С. Климковка—Успенская ц.—*Балашовскій* Митроф. Федоров., свящ. С. Воробжа—Покровская ц.—*Пономаревъ* Вас. Вас., свящ. и *Котляревскій* Мих. Конст., свящ. С. Прорубь—Троицкая ц.—*Поповъ* Мих. Максим., свящ. С. Искрисовщина—Варваровская ц.—*Хижняковъ* Вас. Иоаннов., свящ. С. Павловка—Архангело-Михаловская ц.—*Посельскій* Серг. Моисеев., свящ. и *Святоторовъ* Серг. Андр., свящ. С. Рѣчки—Покровская ц.—*Клементьевъ* Пав. Иоаннов., свящ. Троицкая ц.—*Слосаревъ* Илья Виниф., свящ. С. Воробьевка—Георгиевская ц.—*Уманцевъ* Адріанъ Антон., свящ. С. Виря—Всѣхсвятская ц.—*Ермолаевъ* свящ. С. Николаевка—Иоанно-Богословская ц.—*Ставровскій* Пет. Андреев., свящ. С. Ульяновка—Пророко-Ильинская ц.—*Энатскій* Димитр. Мих., свящ. С. Андреевка—Иоанно-Вониповская ц.—*Покровскій* Вас. Петров., свящ. С. Козьменково—Рождество-Богородичная ц.—*Веселовскій* Маркъ Иоанисв., свящ. и *Петровъ* Иоаннъ Петров., свящ. С. Лестрелено—Васильевская ц.—*Торанскій* Феод. Иоаннов., свящ. С. Хотынъ—Успенская ц.—*Чукаевъ* Пав. Ром., свящ. и *Любарскій* Пав. Петр., свящ. С. Висаревка—Покровская ц.—*Павловскій* Ал-дръ Дмитріев., свящ. С. Стецковка—Воскресенская ц.—*Длинскій* Никол. Вас., свящ. Дмитріевская ц.—*Виноградскій* Иоаннъ Ильичъ, свящ. С. Рогожное—Иоанно-Вониская ц.—*Добричскій* Мих. Захар., свящ. С. Ободовъ—Покровская ц.—*Дикаревъ* Иоан. Андреев., свящ.

Відомості з Харківського календаря за 1915 р.

Духовенство Сумського уѣзда.

1-й Округъ.

Благочинний *Дмитріевъ* Иоан. Зах., прот., г. Сумы.

Г. Сумы: Соборная ц. *Левитій* Іак. Іл., свящ., *Церковницкій* Алдр. Ник., свящ., *Юрковскій* Феод. Евф., діак., *Ракиевскій* Евг. Митр., діак.-псал., *Подлуцкий* Порф. Иоан., діак.-псал., *Хижняковъ* Мих. Феод., діак.-псал., Троицкая ц. *Мигулинъ* Алекс. Петр., свящ., *Сиромасинъ* Иоан. Павл., діак., *Рождественскій* Вас. Григ., діак.-псал.; Ильинская ц. *Флоринскій* Вас. Петр., свящ., *Ризположенскій* Влад. Вит., свящ., *Корни-*

левъ Мих. Григ., діак., *Вибичъ* Леон. Фидин., діак.-псал., *Сукачевъ* Митр. Кир., псал.; Николаевская ц. *Недѣлька* Сем. Троф., свящ., *Полницкій* Гавр. Ксеноф., діак.-псал.; Покровская ц. *Виноградскій* Димитр. Іл., свящ., *Бутковъ* Алекс. Мих., діак., *Мазуренко* Дам. Евтих., псал.; Воскресенская ц. *Вьялевъ* Ал-дръ Ник., свящ., *Григорьевъ* Иоан. Петр., діак.-псал.; Рождество-Богородичная ц. *Сербиновъ* Нарк. Конст., свящ., *Степувскій* Леон. Иоан., діак., *Киричекъ* Стеф. Корнел., и. д. псал.; Петро-Павловская ц. *Моценко* Ник. Петр., свящ., *Григорьевъ* Петръ Тим.,

псал.; Церквей: Сумск. Дух. учил. *Грузовъ* Аркад. Феод. прот., *Полтавцевъ* Всев. Вас., диак.-псал., Сумской гимназ. *Борисоглыбскій* Ник. Вас., прот., *Маценко* Тих. Иоан., и д. псал.; Реального учил. *Куклярскій* Дим. Иоан., свящ.; Сумск. Тюрем. Замка. *Кулишевъ* Вас. Григ., свящ.; Сумск. Кадет. Корп. *Виноградовъ* Вас. Вас., свящ.; сл. **В.-Бобриня:** Вознесенская ц. *Могилянскій* Мих. Феод., свящ., *Бляевъ* Мезет. Феод., свящ., *Ивановъ* Ник. Ал-др., диак., *Ступницкій* Сим. Павл., псал.; *Фесенко* Петръ Иоан., и д. псал.; с. **Ильмовъ:** Каз.-Богородичная ц. *Рокитянскій* Иоан. Ал-др., свящ., *Чоста* Ром. Мих., и д. псал.; с. **Луки:** Иоанно-Предтеченская ц. *Крыжановскій* Вас. Иоан., свящ., *Волошинъ* Сим. Петр., псал.; с. **Низы:** Иоанно-Богословск. ц. *Федоровъ* Тих. Кои., свящ., *Литовка* Стеф. Григ., и д. псал.; с. **Старого:** Николаев. ц. *Бляевъ* Мих. Вас., свящ., *Лихницкій* Петръ Феод., и д. псал.; сл. **В.-Сыроватки:** Успенская ц. *Евфимовъ* Викт. Алекс., свящ., *Чудновскій* Ал-дръ Иоан., свящ., *Шаповаловъ* Григ. Иоан., диак., *Васильковскій* Стеф. Пров., псал., *Кравченко* Авт. Ник., псал.; сл. **Н.-Сыроватки:** Покровская ц. *Стефановскій* Ник. Митр., свящ., *Евфимовъ* Феод. Афан., свящ., *Лебединскій* Стеф. Иоан., и д. псал., *Коваленко* Иоан. Павт., и д. псал.; Тихоновская ц. *Калюженскій* Ник. Сам., свящ., *Любачинскій* Алекс. Як., диак., *Коломиевъ* Оѳма Ник., и д. псал.; с. **Тимоевевки:** Христорождест. ц. *Андреевъ* Март. Як., свящ., *Динатскій* Иоан. Иоан., диак., *Поповъ* Мих. Андр., псал.; с. **Тонарей:** Иоанно-Предтеченская ц. *Павловскій* Феод. Григ., свящ., *Строусъ* Гавр. Иоан., псал.; с. **Б.-Чернетчины:** Иоанно-Богословская ц. *Рубинскій* Петръ Иоан., свящ., *Горайнъ* Алекс. Зах., псал.; с. **М.-Чернетчины:** Всѣхсвятская ц. *Ситенко* Иоан. Вас., свящ., *Пивоваровъ* Иоан. Коиет., псал.; с. **Шпилевки:** Покровская ц. *Бѣлогорскій* Иоан. Андр., свящ., *Семеновко* Ал-дръ Тим., диак., *Сороки* Як. Опис., псал.

2-й Округъ.

Благочинный *Подлукскій* Макс. Стеф., прот., г. Бѣлополье.

Г. Бѣлополье: Рождество-Богородичная ц. *Иларіоновъ* Ксеноф. Аван., свящ., *Лысенко* Пав. Павл., свящ., *Перепелица* Макс. Стеф. Кои., диак., *Голубенко* Коиет. Стеф., псал.; Покровская ц. *Ведринскій* Иоан. Ник., свящ., *Горбуновъ* Евламп. Димит., диак., *Вородаевскій* Ал-др. Стеф., псал., Преображенская ц. *Любичскій* Вас. Стеф., свящ., *Ерошевъ* Ал-дръ Лук., диак., *Лисницкій* Авт. Иоан., и д. псал.; Пророко-Ильинская ц. *Подлукскій* Макс. Стеф., прот., *Поповъ* Евгр. Петр., свящ.; *Семеновко* Иоан. Прок., диак., *Бондаръ* Авдр. Петр., псал.; Петро-Павловская ц. *Люминарскій*

Андр. Андр., свящ., *Приходько* Григ. Мих., диак., *Москаленко* Алекс. Никит., псал.; Архангело-Миханловская ц. *Махайловскій* Петръ Иоан., свящ., *Балметьевъ* Петр. Петр., псал.; Скорбищенская ц. при мужской гимназiи *Навгородскій* Пав. Фед., свящ., *Федоровъ* Анат. Ник., диак.-псал.; с. **Вирій:** Всѣхсвятская ц. *Флоринскій* Викт. Иоан., свящ., *Раевскій* Вас. Павл., свящ., *Прытковъ* Юс. Вас., диак., *Краснокутскій* Вит. Мих., псал.; *Семейкинъ* Арс. Петр., псал.; с. **Влимовки:** Успенская ц. *Егоричскій* Петръ Мих., свящ., *Авксентьевъ* Пав. Хрисанф., диак., *Николаевскій*

Юс. Андр., псал.; сл. **Ворожбы**: Покровская ц. **Пономаревъ**: Вас. Вас.,
 свящ., **Котляревскій** Мих. Конст., свящ., **Ильинскій** Леон. Ник., диак.,
Панченко Мих. Петр., псал., **Мартыновскій** Иоан. Мих., псал.; сл. **Проруба**:
 Троицкая ц. **Доброницкій** Савва Герас., свящ., **Григоревичъ** Мих. Евг.,
 диак., **Сиренко** Стеф. Андр., псал.; с. Искрисковщины: Варваринская ц.
Кавментьевъ Андр. Павл., свящ., **Чульковъ** Стеф. Алексе., псал.; **Ней-**
мирко Иоан. Иоан., псал.; сл. Рѣчекъ Покровская ц. **Крыжановскій** Серг.
 Стеф., свящ., **Ястремскій** Иоан. Иоан., диак., **Бочарниковъ** Евф. Иоан., псал.;
 Троицкая ц. **Макушинъ** Іак. Вас., свящ., **Котляровъ** Евет. Иоан., диак.,
Капустянскій Петръ Феод., псал.; с. Ободовъ: Покровская ц. **Лещенко**
 Климент., свящ., **Перевышковъ** Иоан. Гавр., псал.; с. **Воробьевки**: Георгиев-
 ская ц. **Рогальскій** Мих. Стеф., свящ., **Палировский** Алексе. Иоан., диак.,
Колосовъ Иоан. Ал-др., псал.; с. Вольченково: Рождество-Богородичная ц.
Бушувъ Стеф. Георг., свящ., **Власовъ** Ал-дръ Ник., свящ., **Пономаревъ**
 Ник. Георг., диак., **Новомірскай** Ник. Иоан., псал., **Гусевъ** Ал-дръ, псал.;
 с. Андреевки (Куяновки): Иоанно-Вопицкая ц. **Краснопольскій** Амвр. Иоан.,
 свящ., **Ковалевъ** Вас. Иоан., диак., **Бабенко** Димит. Дан., псал.; сл. Улья-
 новки: Пророко-Ильинская ц. **Федоровскій** Бор. Гавр., свящ., **Павловъ**
 Мих. Григ., свящ., **Чумаковъ** Фед. Григ., диак., **Чумаковъ** Ник. Фед.,
 псал., **Васильковский** Петръ Мих., псал.; с. Николаевки: Иоанно-Богослов-
 ская ц. **Ставровскій** Петръ Андр., свящ., **Чубъ** Ал-дръ Мих., псал.;
 сл. Степановки: Георгиевская ц. **Власовскій** Пан. Ал-др., свящ., **Шемиголовъ**
 Конст. Петр., диак., **Лысенко** Мих. Петр., псал.; с. Подлѣсновки: Николаев-
 ская ц. **Котляровъ** Алексе. Сем., свящ.; **Лебедь** Пав. Сем., псал.; с. Пар-
 ловоць: Архангело-Михайловская ц. **Приходинъ** Іоак. Андр., свящ., **Щер-**
бина Ал-дръ Дим., свящ., **Рабенко** Ник. Ал-др., диак., **Ильинскій** Петръ
 Моис., диак.-псал., **Лисовъ** Стеф. Стеф., псал.

воленъ, и просилъ уволить для подачи просьбы въ Святѣйшій Синодъ; почему его преосвященство приказалъ написать паспортъ, который отъ секретаря привявши, пошелъ онъ, Ставровскій, къ его преосвященству благодарить, но при семъ завелъ такіе хорошіе разговоры, что его преосвященство паспортъ у него отобралъ, да и образумился де преосвященный, что отобралъ у него паспортъ, а то-бы де онъ, поѣхавши въ Петербургъ, наварилъ пива хорошенькаго, и гдѣ бы похотѣлъ, тамъ бы и былъ протопопомъ“. Консисторія, поставивъ въ справкѣ 55 апостольское правило: „аще который причетникъ досадитъ епископу, да извержется, писано бо есть: князю людей своихъ да не речени зла“, постановила: „Священникъ Михаилъ Ставровскій за произнесеніе вышеписанныхъ продерзностныхъ словъ въ досаду и поношеніе чести епископской, по силѣ прописаннаго св. апостоль правила, хотя и подлежалъ изверженію или запрету священства, но въ разсужденіи его, Ставровскаго, впредь отъ того лучшаго исправленія, отъ изверженія и запрещенія освободить, а вмѣсто того, въ исправленіе ему и другимъ подобнымъ ему священникамъ въ страхъ, чтобы знали, какъ должно почитать по апостолу Павлу своего пастыря и епископа, въ Сумскомъ духовномъ правленіи, при собраніи всѣхъ градскихъ и сумскихъ священниковъ, учинить ему, Ставровскому, тѣлесное наказаніе плетми и дать ему сто и три удара и, по учиненіи того наказанія, обязать его подпискою, чтобы впредь таковыхъ поносительныхъ епископской чести словъ не произносилъ, и оную подписку прислать въ консисторію при доношеніи“.

3 „Довідкової книжки для Харківської єпархії”

Воскресенская церк., постр. въ 1702 г. тиан. и собственнымъ иждивен. столбника, полковника Сумскаго полка Андрея Кондратьева; камен., о двухъ этажныхъ, двухъ-престольн. Главный—во имя Воскресенія Господа Иисуса Христа; придѣльный—Св. Апост. Андрея Первозван. Отъ г. Харьк. въ 180 в. Почт.-телегр. конт. здѣсь.

Земли усад. 249 кв. саж. Прихож. м. и. 470, ж. и. 453. Мешириковоснов. канит. 8750 р., изъ коего процентами на 7150 руб. пользуется причтъ, остальнымъ церк. Кроме того церк. получ. дохода 1400 р. за сдаваемые въ наемъ двухъ этажи, домъ и 13 помещеній каменныхъ лавокъ, находящ. въ городѣ. Причта по шт. по-мощ.: священ. и псалом. Жалов. священ. 141 р. 12 к., псалом. 47 р. 6 к. Причтъ помещ. въ церк. дом. Школь и Прих. Попечит. итъ.

Свящ. Павелъ **Хижняковъ** 48 л. Оконч. семин. по 1 разр. Свящ. съ 1881 г., на настоящ. мѣстѣ съ 1890 г. Проходить долги, законоуч. женск. учил. чл. комит. грамот. окружи. депутата. Послед. нагр. камилавка съ 1898 г.

Псалом. въ санѣ диак. Іоаннѣ **Никольскій** 32 л. Обуч. въ дух. учил. Псалом. съ 1889 г., на настоящ. мѣстѣ съ 1893 г. въ санѣ диак. съ 1894 г.

Церк. стар. купецъ Лука **Харченко** съ 1895 г. награжд. золот. мед. на Станиславск. леитѣ въ 1901 г.

Використана література

Вечерський В. В. Воскресенська церква із зводу пам'яток історії та культури України. – К. 1994.

Двінятин О. Я кличу живих, я плачу за мертвими – Суми: видавництво „Ярославна”, 2001.

Самойлович Иван. Справочная книга для Харьковской епархии. – Х. типография И. М. Варшавчика, 1904.

Лебедев А. Применение наказаний в среде духовенства // Русская старина. – Февраль. – 1892 – с. 326-327.

Харківські календарі за різні роки. – Харків: Друкарня губернського правління, 1887.

Зміст

Вступ.....	5
Архітектура Свято-Воскресенського Кафедрального Собору...41	
Фотоальбом Свято-Воскресенського Кафедрального Собору...50	
Церковні дзвони.....	85
Сторінки історії Воскресенської церкви.....	87
Відомості про священників, дияконів, старост Воскресенської церкви.....	89
Додатки.....	94

Науково-популярне видання
Свято-Воскресенський Кафедральний
Собор

Автор і упорядник Ленський Олексій Васильович

Верстка і дизайн: Ленського О. В.

Підписано до друку 30. 01. 2013 р.

Формат 60x90/16

Друк цифровий.

Гарнітура Times. Наклад 10 пр.

Власне видавництво Ленського О. В.

Л 33 Ленський О. В. Свято-Воскресенський Кафедральний Собор
– Суми: Власне видавництво Ленського О. В. 2013. – 112 с., іл.

ББК 63.3(4Укр-4Сум)

Я – автор книжок: „Сумське реальне училище”, „Таке солодке слово „театр”, „Міланська опера в Сумах”, „Олександрівська гімназія”, „Історія розвитку знарядь праці, економіки, освіти, культури на Сумщині”, „Історія мистецтв Сумщини”, „ЗОШ № 21”, „Історія преси і журналістики”, „Садівництво Віктора Юліановича Перковича”, „Чехови і Линтварьови”, „Іван Григорович Ільченко і його газета „Сумський вісник”, „Люблю, друзя, ласкати очима строений прошлых красоту”, „Не превращайте память нашу на свалку брошенных костей”, „Перша Сумська жіноча гімназія”, „Нестор Махно і повстанський рух на

Сумщині”, „Едуард Лукич Кайданський”, „Сумський кадетський корпус”, „Історія Сумина”, „Прогулянка Соборною і Воскресенською”, „І. Ф. Вараксін”, „Рід Алчевських”, „Сумська реклама”, „Сумська Центральна міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка”, „Сумське повітове земство”, „Сергій Якович Гребенщиків”, „Петро Ілліч Чайковський на Сумщині”, „Достопоштенной памяти Павловского рафинадного завода”, „Василь Іванович Ярославський”.

Вітальні листівки, що були в користуванні сумчан до революції

